

İSLAMİ KALVİNİSTLER

Orta Anadolu'da Değişim ve Muhafazakarlık

19 Eylül 2005
Berlin – İstanbul

www.esiweb.org

Rapor Özeti

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini istemeyen Avrupalılar arasında genellikle Türkiye'nin yalnızca biri batılı olan iki yüzü olduğu görüşü sık sık dile getiriliyor. İstanbul'un kozmopolit görünümü ile daha az gelişmiş, yoksul, ve değerleri açısından "Avrupalı" olmadığı düşünülen Türkiye'nin geniş iç bölgeleri arasındaki tezat ön plana çıkarılıyor.

Tarıma dayalı ekonomisi ve erkek egemen İslam kültürünün hakim olduğu Orta Anadolu, bu 'diğer' Türkiye'nin merkezi olarak kabul edilmekte. Öte yandan Orta Anadolu, çok yakın bir geçmişte, ticaretle geçinen birkaç şehri canlı birer üretim merkezine dönüştüren bir ekonomik mucizenin gerçekleştiği yer.

Anadolu'da yeni refah ortamı, geleneksel değerlerin değişmesine ve çalışmaya, girişimciliğe ve kalkınmaya önem veren yeni bir kültürün oluşmasına yol açıyor. Toplumsal açıdan muhafazakar ve dindar bir toplum olma özelliğini korurken, bazılarının belirttiği gibi bir de 'Sessiz İslam Reformu' sürecinden geçiyor. Kayseri'nin önde gelen iş çevreleri, elde ettikleri ekonomik başarıda "Protestan çalışma etiği"nin payının büyük olduğunu düşünüyor.

Bu raporda, nüfusu bir milyonu bulan Orta Anadolu ili Kayseri'deki sosyal ve ekonomik değişimler inceleniyor. Kayseri'nin, Türkiye'deki önde gelen mobilya üreticilerinin toplandığı bir merkez olarak öne çıkması, dünya jean kumaşı üretiminin yüzde birini gerçekleştiren Orta Anadolu'nun yükselişi ve Kayseri Şeker Fabrikasının başarısı ile bunun yerel tarımda yarattığı etkilerden yola çıkarak bazı stratejik sektörlere ait ayrıntılı vak'a analizleri sunuluyor: bu analizler, sanayi kapitalizminin, önceden büyük ölçüde tarımla uğraşan ve ticaret yapan bir toplumda yalnızca tek nesilde, nasıl ortaya çıktığını gösteriyor. Ayrıca, farklı hükümetlerin uyguladığı politikaların başarısızlığının 1990'lı yılların kaybedilmesine yol açtığına ve Ocak 2000/01 ekonomik krizi ile hemen ardından gelen yapısal reformların Türkiye ekonomisi için ne kadar kritik bir dönüm noktası olduğuna dikkat çekiyor.

Raporda, geçen on yıllık dönemdeki bireyselci, iş hayatının gelişimine önem atfeden akımlarının Türk İslamında belirginleştiği açıklanıyor; Kayseri'nin en başarılı kasabası olan 20.000 nüfusuyla Türkiye'nin en büyük 500 şirketi arasına tam 9 üye veren sanayi havzası Hacılar ayrıntılı olarak inceleniyor; gelişen Anadolu toplumunda kadının yeri ve bu durumun hızlı gelişmenin önündeki en ciddi engel olarak bulunma nedenleri irdeleniyor.

Recep Tayyip Erdoğan ile Kayseri'nin en önemli ve tanınmış siyasetçisi Abdullah Gül'ün Adalet ve Kalkınma Partisi'nin (AKP) savunduğu 'muhafazakar demokrasi' olarak adlandırılan siyasi felsefe, Orta Anadolu'da çok geniş kesimlerce kabul görüyor. AKP'nin Kayseri genel merkezi, ilk kurulan genel merkezlerden biri. Parti, 2004'de yüzde 70'le ülke çapında en yüksek oy yüzdesini alarak Kayseri'de yerel seçimleri kazandı. Aslında partinin savunduğu muhafazakar demokrat kimlik, Avrupa'da merkezdeki siyasi partilerin sahip çıktığı pek çok unsuru bünyesinde barındırıyor.

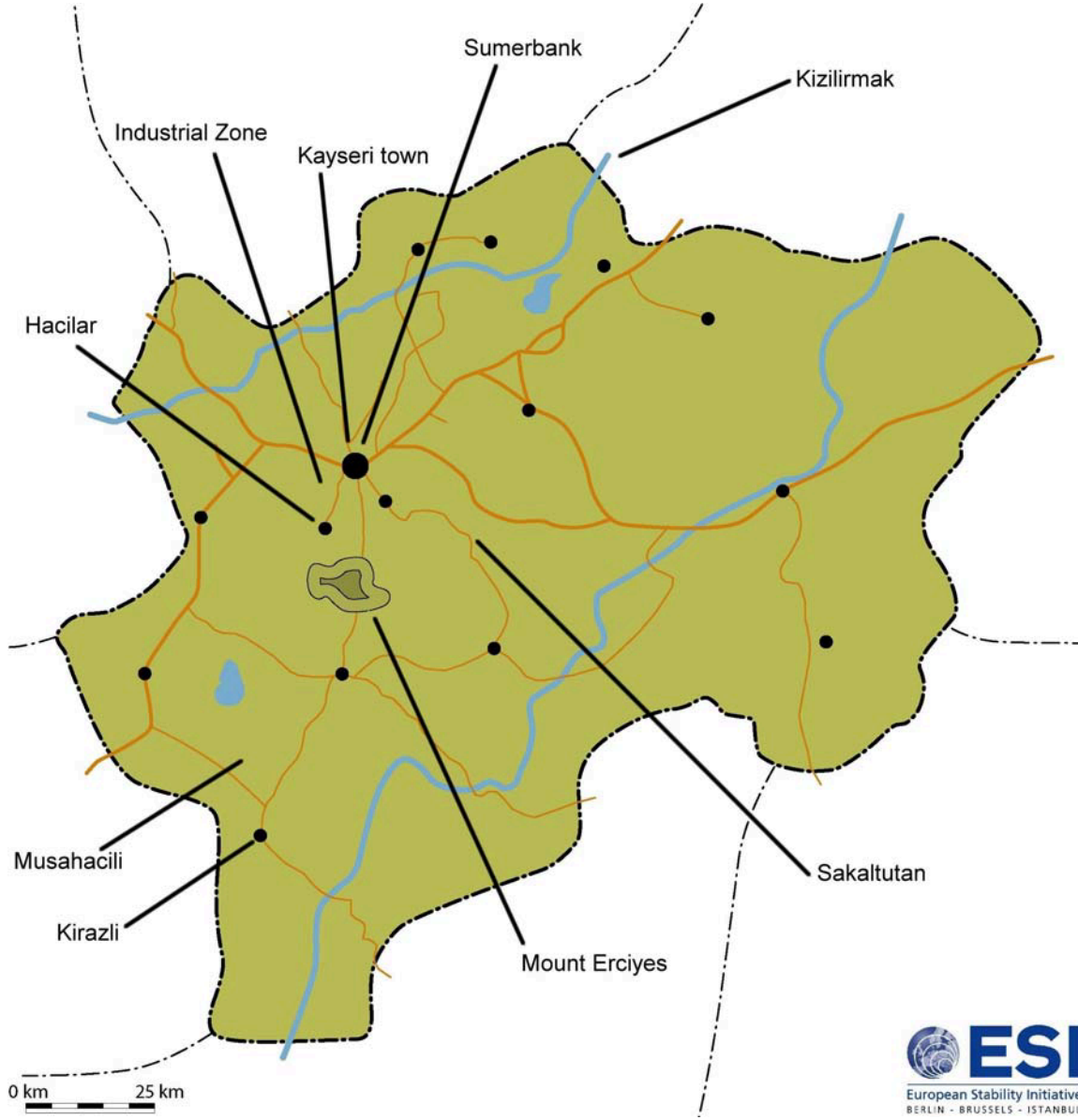
Ekonomik başarı ve toplumsal gelişmenin, İslam ve modernliğin sorunsuz biçimde birlikte yaşandığı bir ortam oluşturduğu ortada. Bugün, Avrupa Birliği'ne girmek için çabalayan, işte bu tür değerlerle şekillenen bir Anadolu.

**İslami Kalvinistler
Orta Anadolu'da Değişim ve Muhafazakarlık**

İçindekiler

GİRİŞ	5
I. TÜRKİYE'NİN MERKEZİ	7
II. ANADOLU KAPLANI	8
A. KANAPE DEVRİMİ.....	8
B. DÜNYAYA JEAN KUMAŞI.....	11
C. ATATÜRK'ÜN MİNARESİ	15
D. YENİ BİR DÖNEM	19
III. İSLAMİ KALVİNİSTLER	22
A. MAX WEBER KAYSERİ'DE	22
B. HACILAR'IN ÖYKÜSÜ.....	25
C. KADININ YERİ	27
IV. SONUÇ – ABDULLAH GÜL'ÜN PARTİSİ	31

Kayseri İl Haritası

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliğini istemeyen Avrupalılar arasında genellikle Türkiye'nin yalnızca biri Batılı olan iki yüzü olduğu görüşü sık sık dile getiriliyor. Ankara, İstanbul ve kıyılarıdaki tatil beldelerinin kozmopolit görünümü ile daha az gelişmiş, yoksul, ve değerleri açısından belirgin biçimde Avrupalı olmadığı düşünülen Türkiye'nin geniş iç bölgeleri arasındaki tezat ön plana çıkarılıyor. Alman Hıristiyan Demokrat Birliği'nin tanınmış dış politika yorumcularından biri olan Wolfgang Schauble, kısa bir süre önce şöyle diyordu:

“Türkiye'nin bir bölümü Avrupalı, aynı Rusya gibi. Ancak, hem Türkiye'nin, hem Rusya'nın çok daha büyük bir bölümü kesinlikle Avrupa'da değil. Rusya'nın hiçbir zaman AB ile gerçekten bütünleşemeyecek olmasının nedeni bu aslında.”¹

Kısmen ekonomiye, fakat daha ziyade kültürel farklılıklara dayanan bu yorum, pek çok kişinin Türkiye'nin Avrupa Birliği ile yakın ilişki avantajlarını kullanması gerektiğini, ancak tam üyeliğin hem Türkiye'nin hem de AB'nin zararına olacağını düşünmesine yol açıyor.

Orta Anadolu, bu ‘diğer’ Türkiye'nin merkezi olarak kabul edilmekte. Gerek kırsal kültürünü ön plana çıkararak yabancılar, gerekse geleneksel Türk toplumunun az gelişmişliğini sona erdirmek için çaba gösteren Türkiye Cumhuriyeti yetkilileri tarafından Avrupalı olmayan bir Anadolu resmi çizildi yıllar boyunca. Her iki tarafın da Anadolu'da gördüğü hep Türkiye'nin en az Avrupalı tarafları oldu: tarım, hayvancılık ve el dokumasına odaklanmış köy hayatının değişmeyen temposunda derinlere kök salmış erkek egemen bir İslam kültürü.

Amerikan hükümeti adına Türkiye ekonomisini inceleyen eski Standard Oil yöneticisi, Max Thornburg'un daha 1949'da yazıyordu:

“Türkiye'den ayrılırken kişinin ülke hakkında edindiği izlenim, büyük kısmı hala ortaçağ, hatta ilk çağ yaşamına takılıp kalmış bir nüfusa, dışarıdan ithal edilen ve yukarıdan büyük bir istek ve heyecanla telkin edilen incecik bir modernlik örtüsüyle sınırlı kalıyor.”²

1950'lerin Anadolu kırsalında, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan otuz yıl sonra, Türk insanının yüzde 68'i okuma yazma bilmiyordu.³ Otuz yıl sonra, Amerikalı antropolog Carol Delaney, iki yılını bir Orta Anadolu köyünde geçirerek, köy hayatının kültürel ve ekonomik olarak çok az değiştiğini ortaya çıkaran araştırmasını gerçekleştirdi.⁴ Delaney, neslin idame ettirilmesine odaklı ve kesin hatlarla ayrılmış kadın erkek rollerine dayalı bir ahlak yapısından bahsediyordu.

¹ Financial Times, Ağustos 2005

² Max Thornburg, *Turkey – An Economic Appraisal*, 1949

³ Alice Amsden, *The Rise of the Rest – Challenges to the West from Late-Industrialising Economies*, 2001, tablo, s. 60.

⁴ Carol Delaney, *The Seed and the Soil – Gender and Cosmology in Turkish Village Society*, 1991, s.239

“Köy insanın anlayışına göre yalnızca erkekler hayatın kıvılcımını aktarabilir, bu durum oğul sahibi olmayı sürdürerek sonraki nesillere kıvılcımı aktarabildikleri sürece teorik olarak sonsuza dek devam eder.”⁵

Öte yandan, bu araştırmada iş ve çalışmanın “cehennem habercisi” gibi algılandığı belirtiliyordu :

“Köylüler, hiç istekli olmasa da çalışmak zorunda; hangi biçimde olursa olsun çalışmak küçümseniyor. Hayatı öğrenmenin, kendini geliştirmenin ya da tatmin etmenin bir yolu olarak görülüyor. Hayatın anlamının çalışmak olarak algılanmadığı çok açık. Örnek kişisel etkinlik *oturmak* tır, bu fiil aslında iki anlam taşımakta.”⁶

Bu tespitlere rağmen, yakın geçmişte Orta Anadolu, Doğu Asya kaplanlarının ekonomilerini anımsatan biçimde bir ekonomik mucizeye şahit oldu. Eski İpek Yolu rotalarının üstünde bulunan birkaç Anadolu ticaret merkezi, kendilerini birer canlı üretim merkezi ve dünya ekonomisinin önemli oyuncularına haline getiren bir sanayi devrimi yaşadı. 1990'ların ortalarına gelindiğinde, Türk gazetecileri ve akademisyenler artık ‘Anadolu Kaplanları’ndan dem vuruyordu.⁷ Koyun, buğday ve halı gibi ürünlerin yanı sıra, artık Türkiye'nin dört bir yanına fabrika üretimi mobilya satılmaya ve dünyanın moda merkezlerine yüksek kalitede tekstil ürünü ihraç ediliyordu. Yakın geçmişte Orta Anadolu illerinde yaşanan ekonomik büyüme ile hız kazanan bu değişim, son iki yılda ise baş döndürücü düzeylere ulaştı.⁸

Sanayi kapitalizminin gelişiyile birlikte, Delaney'in anlattığı geleneksel köy hayatı da yavaş yavaş yok olmakta. Bugün çok daha fazla Anadolu şehir merkezlerinde yaşıyor ve modern yaşamın nimetlerine sahip. Kentleşme ve eğitim düzeyinin yükselmesi sayesinde çalışkanlık ve girişimciliğin faydaları hakkında da yeni fikirler ortaya çıkıyor. Orta Anadolu, toplumsal açıdan halen muhafazakar ve dindar bir toplum olma özelliğini koruyor, ancak, bu muhafazakarlık, yeni elde edilen bu ekonomik başarıya büyük katkı yapan özel bir muhafazakarlık türü.

Öte yandan bahsedilen ekonomik gelişme, beraberinde yeni bir siyasi istikrarı da getiriyor. Orta Anadolu, Türkiye'deki AKP hükümetinin oy tabanı olma özelliğinin yanı sıra, parti içindeki etkili bazı isimlerin de (Dışişleri Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Abdullah Gül gibi) yetiştiği yer. AKP hükümeti, pek çok açıdan Anadolu Kaplanları'nı yaratan değerlerin ve görüşlerin siyasi bir yansıması. Bu partinin toplumsal ve ekonomik köklerini anlaşılması, çağdaş Türkiye'nin yaşadığı ve hem yurtiçinde hem de yurtdışında gözlemcileri şaşırtan paradokslardan birinin aydınlatılmasına yardımcı olabilir : özünde İslami ve muhafazakar olan bir hükümet, iş hayatının gelişmesini destekleyen ve Avrupa yanlısı zorlu bir gündeme nasıl sahip çıkabiliyor ?

Bu raporda, nüfusu bir milyonu bulan Orta Anadolu ili Kayseri'deki sosyal ve ekonomik değişiklikler inceleniyor. Amacımız, bu Orta Anadolu devrimini Avrupalılara tanıtarak,

⁵ Carol Delaney, *The Seed and the Soil – Gender and Cosmology in Turkish Village Society*, 1991, s. 36.

⁶ *Oturmak* fiili, hem ‘keyfine bakmak’, hem de ‘bir yerde yaşamak, ikamet etmek’ anlamına gelir. Carol Delaney, *The Seed and the Soil – Gender and Cosmology in Turkish Village Society*, 1991, s.116.

⁷ Haziran 1996'da Milliyet Gazetesi'nde yayımlanan, ‘Anadolu Kaplanları’ başlıklı yazı dizisinde aşağıdaki iller tanıtıldı: Kahramanmaraş, Çorum, Van, Uşak, Amasya, Gaziantep, Kastamonu, Kayseri, Samsun, Şanlıurfa, Trabzon, Tokat, Niğde, Çankırı, Denizli, Malatya.

⁸ Son 12 aylık dönemde, Kayseri'deki elektrik tüketimi (ağırlıklı olarak sanayi tipi) yüzde 10'dan fazla bir artış gösterdi. 2004 yılında OECD ülkelerindeki ekonomik büyümeler içinde en hızlısını (yaklaşık yüzde 10 ile) Türkiye yaşadı.

Türkiye'nin iki farklı kimliği hakkındaki tartışmayı yukarıda bahsedilen klişelerin ötesinde irdelemek. Rapor, Türkiye'nin ve Avrupa ile bütünleşme arzusunu güncel gerçeklerin ışığında değerlendirmek isteyenler için kaleme alındı.

I. TÜRKİYE'NİN MERKEZİ

Orta Anadolu'daki Kayseri ili, ülkenin hemen hemen tam ortasında, Batısındaki Ege kıyısından da, Doğusundaki İran sınırından da yaklaşık 900 kilometrelik eş uzaklıkta yer alıyor. Platolarla bezeli dağlar vadileri bölerek, kışın soğuk, yazın kuru iklime sahip engebeli bir arazi oluşturmakta. En yüksek yeri olan Erciyes dağı, sönmüş eski bir volkan. Patlamalarının neden olduğu volkanik küllerden, Kapadokya çevresinde, rüzgarın ve suyun şekillendirdiği olağanüstü tabiat biçimleri oluşmuş. Erciyes dağı'nın kuzeyinden Türkiye'nin en uzun nehri Kızılırmak geçiyor.

Kayseri ilinin bir milyon kişi olan toplam nüfusunun çoğunluğu Erciyes dağı'nın kuzeyinde bulunan şehir merkezinde yaşıyor. Bölgede, yoğun tarıma olanak sağlayan geniş iki ova var: il merkezinin kuzeydoğusundaki Kayseri ovası ve daha büyük olan, dağın güneyindeki Develi ovası. Başlıca tarım ürünleri buğday ve arpa. Bölgenin geniş bir bölümü dağlıktır ve dağınık yerleşim nedeniyle nüfus yoğunluğu düşük, bazı yerlerde kilometre kareye düşen kişi sayısı 15'i ancak buluyor.

Kayseri adı, bir zamanlar eski Anadolu'nun en önemli şehirlerinden biri olan Roma kenti Caesarea'dan gelmekte. Ermeni kilisesi'nin kurucusu Surp Kirkor, 4. yüzyılda Caesarea'da yaşamış. 11. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar Kayseri, Anadolu'da Selçuklular tarafından kurulan ilk Türk devletinin merkezi. Civar köylerinden birinde doğan ünlü Osmanlı mimarı Sinan (1490–1588) ise Yeniçeri ordusuna katılıncaya kadar Hıristiyan... Bugün, yalnızca terkedilmiş kiliseler, yer adları ve geleneksel halı dokumalarındaki motifler, ziyaretçilere Osmanlı Kayseri'sinin zengin bir etnik kökene sahip geçmişini anımsatıyor.⁹

2002 yılında hizmete giren Kayseri Hilton otelinin 12. katındaki terasından etrafa bakarken, Kayseri'nin köklü tarihine ait izleri görmek mümkün: Selçuklu şehrinin kararar duvarları, Kapalı Çarşı'nın parlayan çatıları ve kentin başlıca cami ve medreseleri. Eski şehrin sınırları dışında kalan, Kayseri'nin nispeten yakın sanayi geçmişini yansıtan ve özellikle ildeki sanayileşmenin başlangıcını simgeleyen 1926'da açılan uçak fabrikası dikkat çekiyor. Daha uzakta hızla gelişen ve büyüyen Erciyes Üniversitesi'nin binaları bulunuyor. Batıya doğru, Erciyes dağı'nın yamaçlarında bulunan küçük ve gururlu sanayi kasabası Hacılar ve Hacılar Elektrik Sanayi (HES) şirketinin geniş bir alana yayılan tesisleri, çatısına vuran güneş ışınlarını tepeden doğru yansıtıyor.

1950'li yıllardaki halinden tanınmayacak derecede farklı günümüz Kayseri'si. Kent merkezi, 1950'deki 65.500 nüfustan, bugün 600.000'li rakamlara ulaşmış. İnsanlar, merkezin batısında

⁹ 1900 yılında 56.200 olan Kayseri nüfusunda, 34.400 Türk Müslüman, 18.900 Ermeni (Gregoryen, Katolik ve Protestan) ve 2.800 Rum Ortodoks bulunuyordu. Ahmet Nazif, *Kayseri Tarihi (Mir'at-ı Kayseriyye)*, 1987, s. 27

2.350 hektardan büyük bir alanda kurulu olan ve hızla gelişen Organize Sanayi Bölgesi'ndeki iş olanaklarından yararlanmak için kırsal kesimden kente yerleşiyor.¹⁰ Türkiye'deki benzerlerinin en büyüklerinden biri olan bu sanayi bölgesi, aynı günde 139 yeni bina inşaatını başlatma özelliğiyle de 2004 yılında Guinness Rekorlar Kitabı'na girmek için aday. Geçen on iki aylık dönemde, Kayseri merkezinde 10.000'den çok yeni apartmana elektrik bağlanmış bulunuyor.¹¹

Kayseri şehrinin hızlı büyümesi, il çapında da bazı yapısal değişikliklere sebep oldu. Bugün, il sınırları içinde yaşayan bir milyon kişinin yüzde 69'u (Türkiye ortalaması yüzde 65) merkezde yaşıyor.¹² Kentleşme, eğitim olanaklarını da olumlu etkiliyor ve arttırıyor. 1950 yılında kadınların yüzde 20'sinden daha azı okuryazarken, bu sayı bugün yüzde 86. Söz konusu oranı yüzde yüze çıkartmayı hedefleyen kararlı bir kampanya sürmekte.¹³ Evde halı dokuma gibi geleneksel el sanatlarında, 1997 itibarıyla ülkede zorunlu eğitimin 5 yıldan 8 yıla çıkarılması sonucu genç kızların daha uzun süre öğrenim görmeleri nedeniyle büyük düşüş var. Erciyes dağı'nın eteklerindeki (artık kasaba haline gelen) Hacılar köyünde her ne kadar hala koyun ve at resimli turistik posterler bulunsa da, hayvancılık yapılmıyor, nüfusun çoğunluğu, bir önceki nesil tarafından kurulan sanayi tesislerinde (bazıları binlerce işçi çalıştıran şirketlerde yönetici olarak) çalışıyor.

II. ANADOLU KAPLANI

A. Kanape Devrimi

Mustafa Boydak, bundan 76 yıl önce Hacılar köyünde dünyaya geldiğinde, bir erkek çocuğunun okumayı öğrenmeden büyümesi olağandı. Mustafa Boydak, ilkokula yalnızca bir yıl devam edebildi, okumayı ise büyüdüğünde kendi kendine öğrenmek zorunda kaldı. Doğduğunda tamamen kırsal toplum düzeni hakimdi: Türkiye nüfusunun dörtte üçü kırsal kesimde yaşıyordu ve işgücünün yüzde seksenlik kısmı da tarımla uğraşıyordu. Mustafa Boydak, tarlada çalışmamak için geleneksel el sanatları ile uğraşan birkaç küçük ölçekli zanaatkarın bulunduğu, Kayseri merkezine yakın bir mahallede küçük bir marangoz atölyesine çırak olarak girdi. Birkaç yıl içinde, tahta kapı ve pencere ürettiği kendi atölyesini açtı. 1950'lerin sonunda, kardeşi Sami Boydak ile birlikte Kayseri'nin ilk sanayi bölgesinde yeni bir atölye kurdu.

İki kardeşin temelini attığı bu işletme, bugün bünyesinde 22 şirketi barındıran ve 70 ülkeye yayılan bir ihracat bağlantısına sahip bir holding (Boydak Holding).¹⁴ İki kardeşin altı oğlu tarafından yönetilen holdingin bünyesinde bir banka, nakliye ve ticaret firmaları ve Türkiye'nin en büyük kablo fabrikası var.¹⁵ Ancak kurumun merkezinde, ana şirketler olarak, ülkenin en

¹⁰ Kayseri Organize Sanayi Bölgesi, www.kosb.org

¹¹ Kayseri Elektrik Şirketi Genel Müdürü Ali Cesur ile ESI tarafından yapılan röportaj, Eylül 2005

¹² Kayseri İli Gelişmişlik Performansı. <http://www.dpt.gov.tr/bgyu/ipg/icanadolu/kayseriper.pdf>

¹³ Erkeklerdeki okur yazarlık oranı 1935 yılındaki yüzde 28,6 oranından 2000 yılında yüzde 96,6'ya yükselmiştir, Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000 Nüfus Sayımı

¹⁴ Boydak Holding Yıllık Raporu 2003.

¹⁵ Boydak Holding, mobilya markaları İstikbal ve Bellona, demir tel, püsküllü yay üreticisi Merkez Çelik, ev tekstili üreticisi Boyteks, sünger ve köpük üreticisi Form Sünger ve Elyaf, kablo üreticisi HES Kablo, pazarlama şirketleri Boypaş, Bepaş, İspaş, Bimeks, ihracat şirketi Boydak Dış Ticaret, nakliye şirketi Boytrans ve finans kurumu Anadolu Finans'ı ve diğer bazı şirketleri bünyesinde barındırıyor.

tanınmış iki mobilya markası olan İstikbal ve Bellona yer alıyor. İstikbal'in sarı mavi etiketi ve Bellona'nın turkuaz tanıtım bandı, bugün Türkiye'deki tüm kentlerde göze çarpıyor. 1.000'den fazla İstikbal ve 600'den fazla da Bellona mağazasında modern dairelerin her odası için mobilya satılıyor.¹⁶ Toplam olarak Boydak Holding 12.000'den fazla insana iş olanağı sağlıyor (bunlardan yaklaşık 10.000'i Kayseri merkezde), 2004 yılı cirosu ise 1,2 milyar USD.¹⁷

Boydak'ın küçük bir atölyeden, bir sanayi devine dönüşmesinin öyküsü, ticaret merkezi olan Kayseri'nin bir sanayi merkezi konumuna yükselişini yansıtan etkileyici bir öykü. Kayseri, aslında mobilya üretiminde rakiplerine kıyasla belirgin bir avantaja sahip değildi; Karadeniz'deki orman arazileri çok uzakta ve Türkiye'de nakliye pahalı. Ancak herşeye rağmen Kayseri, son yirmi yılda yalnızca Anadolu'da değil, Orta Doğu ve Güney Doğu Avrupa'da da en başarılı mobilya üretim merkezine dönüştü.

Bugün Kayseri'de mobilya işiyle uğraşan 3.500'den fazla şirket var. Bunlardan 400'e yakını kitle üretim teknikleri uyguluyor.¹⁸ Günlük kapasite ortalama olarak 20.000 kanep ve 8.000 koltuk.¹⁹ Kayseri'deki Mobilya Üreticileri Birliği'nin verilerine göre, mobilya ve yan sanayiinde, yaklaşık 40.000 kişi çalışıyor ve bu durum, sektörün Kayseri ekonomisinin can damarı olduğunu gösteriyor.²⁰ Kayseri'nin buralara nereden geldiğini anlamak ve nereye gidebileceğini değerlendirmek açısından, mobilya sektörü anlamlı bir başlangıç noktası teşkil ediyor.

Mobilya piyasası, 1950'lerden beri Türkiye'nin yaşadığı ekonomik ve sosyal değişimi yansıtmakta. Geleneksel Orta Anadolu evinde, oturmak için şilte, battaniye ve halıların üst üste konulmasıyla oluşturulan yüksek bir platform olan ve konukların oturtulduğu *sedir* kullanılırdı. Aileler, yemeklerini yerde oturarak, alçak tahta bir masanın etrafında yer ve gün boyunca harmanlanan ham yünle doldurulan şiltelerin üstünde uyurdu. Battaniye ve halılar, evde kadınlar tarafından el tezgahlarında dokunurdu. *Sedir*, köy fakirliğinin bir simgesi idi.

1950 ve 1965 yılları arasında, Türkiye'deki şehir nüfusu iki katına çıkarak, beş milyondan on milyon kişiye ulaştı. 1950'de 65.488 olan Kayseri merkezinin nüfusu da 1970'de 160.985'ti²¹ Kentleşme, yaşam biçimini inanılmaz biçimde değiştirdi. Şehirdeki dairelerde el dokuması halıların yerini makine üretimi ürünler almaya başladı, şiltelere artık yün değil, metal yaylar konulur oldu, insanlar yemeklerini sandalyelerde oturarak, masa üstünde yemeye alıştı. Sadece Kayseri merkezde, yirminci yüzyılın sonunda döşenmeye hazır 100.000 yeni daire bulunuyordu.

1956'da Kayseri belediyesi tarafından, ilin hemen dışında (kısmen yangın çekincesi nedeniyle) ilk sanayi bölgesi ('Eski Sanayi') kurularak, zanaatkarların buraya taşınması istendi. Geleneksel sanayi kollarının merkezi bir yerde toplanması, kentin sanayi kapitalizmine geçişinde önemli bir adımdı. Eski Organize Sanayi Bölgesi'nin kapalı ortamında, yeni fikir ve teknolojilerin bir

¹⁶ Boydak Holding Yıllık Raporu 2003

¹⁷ Yönetim Kurulu Başkanı Hacı Boydak ile yapılan röportaj, ESI, Eylül 2005.

¹⁸ Kayseri Mobilya Üreticileri, Marangoz ve Döşemeciler Birliği Genel Sekreteri Ercan Sarıkaya ile tarafından yapılan röportaj, ESI, Şubat 2005.

¹⁹ Kayseri Mobilya Üreticileri, Marangoz ve Döşemeciler Birliği Bülteni, 2005, www.kaymobodasi.org

²⁰ Kayseri Mobilya Üreticileri, Marangoz ve Döşemeciler Birliği Genel Sekreteri Ercan Sarıkaya ile yapılan röportaj, ESI, Şubat 2005. Resmi olmayan sektör rakamlarına dayanılarak, tahmini olarak verilmiştir.

²¹ Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000 Nüfus Sayımı, Kayseri verileri

atölyeden diğerine çok çabuk geçişi sayesinde, teknolojik ilerleme için gerekli koşullar kendiliğinden sağlandı.

1959 yılında, marangozlardan biri dolgu maddesi olarak kullandığı kurutulmuş otun üstünü süngerle destekleyerek döşemeli mobilya üretti. İldeki uçak fabrikası gibi devlet kuruluşları sayesinde metal işçiliği ile tanışan Kayseri’de başka bir şirket, 1960’lı yılların başında, metal mobilya aksamı (yaylı şilte, karyola, koltuk omurgası) yaptı. Döşemecilikte kullanılan zımba tabancaları gibi, daha sonra yerel olarak da üretilecek olan, yeni makineler ilk defa Kayseri’ye getirildi. Giderek büyüyen mobilyacılık merkezinin gereksinimlerini sağlamak amacıyla birkaç toptancı ortaya çıktı. Zanaat ve ticaret erbabı arasındaki bu yakın ilişki, sermaye akışına ve piyasaya kolay erişime olanak sağladı.

1976 yılında, Hollandalı ekonomist Leo van Velzen, büyüme potansiyelini değerlendirmek amacıyla Kayseri’ye geldi. Van Velzen, eski sanayi bölgesindeki 1.150 küçük atölyeden, 588 tanesinin tahta işleme ve mobilya üretimiyle uğraştığını belirledi. Büyüklükleri 30 ila 300 metrekare arasında değişen bu atölyelerdeki çalışan sayısı çoğunlukla üçü geçmiyor ve “kullandıkları en modern mekanik araçlar arasında çekiç, keski ve makas bulunuyordu.”²² Van Velzen, ortaya çıkan bu mobilya üretim merkezinin nasıl oluştuğunu anlamak için “1950’lerde kapı ve pencere çerçevesi üretimiyle faaliyete geçen yaklaşık 20 marangoz atölyesini ve daha geniş bir ticari perspektife sahip olan, kütük alım satımı ile uğraşan 10 kişiyi araştırdı.”²³ Ancak, Kayseri’nin büyüme potansiyeli hakkındaki değerlendirmeleri sınırlı kaldı. Vardığı sonuç, “şu an için ticari kapitalizmi değiştirerek yerine sanayi kapitalizmi getirebilecek düzeyde bir değişim oluşabileceği hakkında yeterli gösterge bulunmuyor” şeklindeydi.²⁴ Hatta, o zamanlar çok moda olan bir deyişi aktarmıştı: “Zengin olmak istiyorsan, al sat. Ama iflas etmek istiyorsan, yap sat.”²⁵

Van Velzen’in söz konusu araştırmasını yayınladığı 1976 yılında, Mustafa Boydak ve kardeşi mobilya fuarlarını görmek ve makine satın almak için Avrupa’ya gittiler. Mobilya üretiminin sanayi olarak potansiyelini orada keşfettiler. Mustafa Boydak, döndükten sonra diğer meslektaşlarına söylediği “mobilyanın el ile üretildiği eski yöntemleri aşmamız gerek” ifadesini hâlâ anımsıyor.²⁶ Zamanla, Boydakların izledikleri yol (ve haklı olduklarını gösteren ticari başarı) başkalarına da ilham verdi.

1976 yılında, Boydak fabrikasında uygulanmaya başlanan kitle üretim teknikleri ilk önemli dönüm noktasıydı. İkinci ise, 1980’de piyasaya çıkarılan *çek-yat* kanapeydi.²⁷ Açıldığında yatak olarak kullanılmak amacıyla dümdüz olan bu kanape türü, yeni yeni palazlanan tüketici toplumunu simgeler hale geldi. Yeni şehir merkezlerinde, küçük apartman dairelerinde yaşayan aileler, köyden gelen akrabalarını evlerinde yatırırken sıkıntı çekiyorlardı. *Çek-yat*, bu durumda ideal çözümdü, çok kısa bir süre içinde Boydak’ın en çok satan ürünü haline geldi. 1991 yılına gelindiğinde, şirketin *çek-yat* üretim rakamı günlük 1.500’e ulaşmıştı.

²² Leo van Velzen, *Peripheral Production in Kayseri Turkey*, 1977, Ankara

²³ Leo van Velzen, *Peripheral Production in Kayseri Turkey*, 1977, Ankara

²⁴ Leo van Velzen, *Peripheral Production in Kayseri Turkey*, 1977, Ankara, s.192

²⁵ Leo van Velzen, *Peripheral Production in Kayseri Turkey*, 1977, Ankara, s.94

²⁶ Mustafa Boydak ile yapılan röportaj, ESI, Eylül 2005

²⁷ Mustafa Boydak ile yapılan röportaj, ESI, Eylül 2005

1990'lı yılların başında şirket, başka bir yeniliğe imza attı: pazarlama stratejisini tamamen değiştirdi. Önceki yıllarda, daha çok Türkiye'nin doğusundan gelen müşteriler ve toptancılar, doğrudan atölyelerden bitmiş mobilya almak için Kayseri'ye gelirlerdi. Her bir parçanın başka bir benzeri yoktu ve fiyat anlaşmaları atölyede yapılıyordu. 1993 yılında Boydak, ana markası olan İstikbal'i oluşturarak, ülkenin her yerinde geçerli olan sabit fiyatların yer aldığı ürün kataloğunu yayınladı. İstikbal, münhasır satış noktaları politikasıyla markasını güçlendirdi. Garanti ve tamir hizmetlerinin dahil olduğu paketlenmiş hazır mobilyaların evlere dağıtımına başladı. Mobilyaya kalite standartlarının getirilmesi için Türk Standartları Enstitüsü'ne baskı yaptı. 2000 yılında Boydak, ithal mobilyayla doğrudan mücadele edebilmek için üst pazara hitap eden ikinci markası Bellona'yı piyasaya çıkardı. Bellona, kısa zamanda ülkenin İstikbal'den sonraki en çok satan mobilya markası haline geldi. Gelişen iş hacmine paralel olarak da Boydak; nakliye, lojistik, satış, pazarlama, metal yay ve süngeri de kapasayan çeşitli ara malzemelerin üretimi gibi farklı faaliyetleri gerçekleştirmek üzere yeni şirketler kurdu.

Boydak'ın bu başarısı diğer Kayserili marangozlara da ilham vererek, onları harekete geçirdi. Saffet Arslan da, Eski Sanayi Bölgesi'nde bir marangoz çırağıyken işe başlayanlardan. Arslan, 1981 yılında, kardeşiyle birlikte büyük atölyelere fason mobilya üretimi yapmaya başladı. Zamanla kanepeler ve koltuk üretiminde uzman bir ekip oluşturdu. 1986 yılında bir satış mağazası açtı. 1991 yılında da, Saffet Arslan, kardeşi ile beraber, İpek Mobilya'yı kurdu. 1994 yılında İpek, ürettiği mobilyaları ulusal televizyonda tanıtan ve Türkiye'nin farklı yerlerinde dağıtım noktaları açan bir firma olmuştu. 2004'e gelindiğinde ise, 60.000 metrekarelik üretim tesisi, 2.500 çalışanı (isim hakkı satın alan yerlerdeki de dahil) ve 83 milyon USD'lik yıllık cirosuyla İpek Türkiye'nin en büyük mobilya üreticilerinin arasındaydı artık.²⁸

Bu mobilya patlamasının sonu var mı? Kayseri'deki girişimciler hırslı görünüyor. Halen Boydak Holding Yönetim Kurulu Başkanlığını yürüten, Sami Bey'in oğlu Hacı Boydak, siyasi istikrara kavuşması halinde gelecekte Orta Doğu pazarından, konumları nedeniyle en iyi Kayseri'deki üreticilerin yararlanabileceğini belirtiyor. Boydak'ın daha şimdiden Lübnan, Suriye, İsrail, Suudi Arabistan ve Kuzey Irak'ta satış mağazaları bulunuyor. Hacı Boydak, Türk mobilya sektörünün henüz sahip olduğu ihracat potansiyelinin farkında olmadığına inanıyor (2002 yılı rakamları karşılaştırıldığında, İtalya'nın 8,8 milyar USD'lik ihracatına karşılık, Türkiye'nin toplam mobilya ihracatı yalnızca 281 milyon USD seviyesinde). Daha da önemlisi, Saffet Arslan gelir düzeyinin artması ve kentleşmenin sürmesi ile birlikte iç piyasanın bu olağanüstü büyümesini devam ettireceğini düşünüyor.

B. Dünyaya Jean Kumaş

Kaliteli jean kumaş üretimindeki zorluk, Los Angeles, Londra ve Tokyo'daki gençlerin aklını okumakta yatar diyor Kayseri'nin kumaş devi Orta Anadolu'nun eski genel müdürü Mehmet Ali Babaoğlu.²⁹ Yüksek hızda çalışarak jean kumaş dokuyan makinelerin, sürekli olarak gelecek yılın jean modasına uygun biçimde ayarlanmaya hazır olması gerekir, diye ekliyor aynı şirketin

²⁸ İpek Mobilya'nın sahibi Saffet Arslan ile yapılan röportajlar, ESI, Şubat ve Eylül 2005.

²⁹ Mehmet Ali Babaoğlu ile yapılan röportaj, ESI, Mart 2005. Yönetim ekibini "gençlerin aklını okuma"larına yardımcı olması açısından, arada İngiltere ya da ABD'deki diskoteklere götürdüğü biliniyor.

Ürün Geliştirme Müdürü Emin Molu.³⁰ İşte küreselleşmenin canlı bir göstergesi: sürekli değişen gençliğin moda dünyasına yetişmek için Anadolu’da koşturan mühendisler.

1980’li yılların başında Almanya’da tekstil mühendisliği eğitimi alan Mehmet Ali Babaoğlu ve aynı eğitimi Manchester’da tamamlayan Emin Molu, Orta Anadolu şirketine girdiklerinde, bu tekstil şirketi iflasın eşiğindeydi. Satın aldığı Türk pamuğunu işleyerek, kendi giysilerini hazırlayan Türk ailelere ucuz kumaş olarak satıyordu. Orta Anadolu, bugün pazarlama ekipleri dünyanın her yerinde dolaşan Kayseri’nin bir numaralı ihracatçısı. Şirket, ilk defa 1986’da jean kumaşı üretimine başladığında, beş farklı türde üretim yapıyordu. Bugün, 100 tanesi dünyanın önde gelen jean markalarına satılan yıllık 300 prototip üzerinden üretim gerçekleştiriyor. 2003 yılında Orta Anadolu, Türkiye’nin en karlı 25 kuruluşu arasındaydı.³¹

Dünyanın pek çok gelişmiş ülkesinde olduğu gibi, Türkiye’de de tekstil sektörünün öyküsü, sanayileşmenin öyküsünün kendisi aslında. Pamuk ipliği ve kumaş üretimindeki hızlı teknolojik değişim, Britanya’da Sanayi Devrimi’ni başlattı. Schumpeter’in belirttiği gibi, 1787 ile 1842 yılları arasındaki Britanya’nın sanayi tarihi “bir tek bu sektörün tarihi biçiminde incelenebilir”. 1920’li yılların sonlarına doğru, Japonya’daki sanayi işçilerinin yarısından çoğu, İkinci Dünya Savaşı öncesinde ülkenin dünya çapındaki tek sanayii olan tekstilde çalışıyordu.³² 1970’lerin ortasına doğru, liderliği sanayideki toplam istihdamının yarısını tekstil ve giyim sektörünün barındırdığı Hong Kong devraldı. O yıllarda, tekstil Güney Kore ihracatının da yüzde 35’lik bölümünü oluşturuyordu. Yakın geçmişte, Çin de Japonya, Hong Kong ve Güney Kore’nin yolundan giderek, dünya tekstil sanayiinde söz sahibi bir konuma geldi.

Türkiye’de, modern tekstil sanayiinin başlangıç noktası, hükümetin Sovyetler Birliği’nden 1930’larda aldığı destekle beş yıllık kalkınma planının uygulanması. Planın ana noktası, yurttan *devletçilik* adıyla filizlenen ideoloji çerçevesinde, sanayi kapasitesini tüketici ürünleri, özellikle de tekstil, üretecek duruma getirmek ve pamuk da dahil olmak üzere sulu tarımı yaygınlaştırmak. 1934 yılında Türk hükümeti, Sümerbank adıyla tüm kamu sanayi kuruluşlarını yönetmek amacıyla büyük bir holding kurdu. Sümerbank banka, yatırımcı ve yönetici rollerini bünyesinde topladı. Osmanlı’dan kalan eski tekstil fabrikaları devralınarak, ülkenin değişik yerlerinde kamuya ait eğirme ve dokuma kuruluşları oluşturuldu. Halkın gözünde Sümerbank, “Türkiye’deki modern sanayiinin kurucusu ve öncüsü, ...Atatürk’ün gerçekleştirdiği ekonomik devrimin en önemli başarısı” oldu.³³ Misyonu, yalnızca ekonomiyle sınırlı değildi. “Gittiği her yere medeniyet götürüyor”du.³⁴

Kayseri, ulusal demiryolu sistemine 1927 yılında bağlandı, böylece daha güneydeki bölgelerde yetiştirilen pamuğun buraya getirilmesi mümkün oldu. Bunun bir sonucu olarak da, 1935 yılının Eylül ayında Kayseri’de Türkiye’nin en büyük pamuklu bez fabrikası açıldı. Tasarımı, finansmanı ve makine parkı Sovyetler Birliği tarafından sağlandığından, Kayseri Fabrikası da Sovyet pamuk işleme fabrikalarının tam bir kopyasıydı. Şehrin; kurt tehlikesine karşı vatandaşların uyarıldığı, uzak bir bölgesinde kurulan tekstil fabrikası, kendi içinde bir şehirdi.

³⁰ Emin Molu ile yapılan röportaj, ESI, İstanbul, İlkbahar 2005.

³¹ *Orta Anadolu dünyada her yıl 30 milyon kişi ile yeniden tanışıyor*, Ocak 2004, Tekstil İşverenleri web sitesi, www.tekstilisveren.org.tr/dergi/2004/ocak/14.html.

³² Petra Rivoli, *The travels of a T-shirt in the Global Economy*, sayfa 83.

³³ Murat Koraltürk, *Sümerbank - In the vanguard of the Turkish economy*, 1997, önsöz

³⁴ Murat Koraltürk, *Sümerbank - In the vanguard of the Turkish economy*, 1997, s.178

Türkiye Cumhuriyeti'nin gelişme vizyonunu yansıtıyordu: iki yüz hektara yayılan geniş bir arazi, termo-elektrik enerji üretim merkezinin beslediği üretim birimleri ile bir futbol sahası, bir yüzme havuzu ve 2.255 çalışana unlu mamül üreten bir fırın.³⁵ Şirketin son genel müdürü Ömer Altınay'ın ifadesiyle, “O zamanlarda Kayseri, sosyal ve ekonomik olarak hala Taş Devri'ndeydi. Sümerbank inanılmazdı; tamamen farklı bir dünya gibiydi.”³⁶

Şirket, bekar işçiler için 1.500 lojman inşa ettirdi. Bugün de ‘Sümerbank Mahallesi’ olarak bilinen yere kırsal kesimden insanlar akın ediyordu, şehir de buna bağlı olarak fabrikayı çevreleyecek biçimde büyüdü.³⁷ Sümerbank’ın ana ürünü, ‘Amerikan bezi’ olarak da bilinen sert, pamuklu dokumaydı. Devlet tarafından belirlenen fiyatlarla, bu kuruluş Türkiye'deki tüm tekstil ürünlerinde bir satış tekeliydi.³⁸

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünyaya açılmaya başlayan Türkiye, ilk demokratik seçimlerini yaptı (1946), NATO'ya katıldı ve önemli miktarda Marshall Planı yardımıyla yararlandı. İdeolojik yaklaşımını yumuşatarak, özel sektördeki üreticilerin ithal ürünlerle rekabete girebilmesi için bazı sübvansiyonlar uygulamaya başladı . Tekstil ithalatındaki gümrük oranları yükseltilerek, ithal ikamesi üretim desteklendi.³⁹

Çeşitli ticari gruplar, kaynaklarını birleştirerek Kayseri'de özel tekstil fabrikaları kurmak ve kamu malı Sümerbank'la rekabete girmek üzere harekete geçti. 1953 yılında, onüç işadamı Sümerbank modelinin ana çizgilerini taşıyan Orta Anadolu'yu kurmak üzere biraraya geldi. Sümerbank mühendislerini almak için daha yüksek maaşlar öneren şirket, dokuma tezgahlarını da Doğu Almanya'dan getirtti. Bu, Türk sanayi açısından büyük bir gelişmenin yaşandığı dönemdi. 1960'lı yıllarda üretim sektörü yıllık yüzde ondan daha fazla büyüdü, ücretler arttı. Sanayi şirketlerinin yaklaşık üçte biri, yüksek gümrük oranlarıyla (1970'lerin başında yüzde 109'lara ulaşan) desteklediğinden, iç piyasaya yönelik tekstil üretimi yapıyordu.⁴⁰ Bu gümrük duvarlarının ardındaki şirketler, verimliliklerini geliştirmekle ilgili herhangi bir çaba göstermek zorunda değildi ve pek azı ihracat piyasasında rekabet edebilecek düzeydeydi. Türkiye, ithal ettiği makinelerin ve hammaddenin finansmanını, Avrupa'da çalışan işçilerinin gönderdiği, 1970'lerin başında ihracat toplam gelirlerini aşan dövizlerle gerçekleştiriyordu.⁴¹

³⁵ Burak Asiliskender, (Re) Presenting 'Modern' Identity in Turkey: The Case of Sümerbank Kayseri, Doktora Tezi

³⁶ Ömer Altınay ile yapılan röportaj, ESI, Haziran 2005

³⁷ Mehmet Somuncu, Kayseri-Sarımsaklı Ovası ile Çevresinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, Doktora Tezi, 1993

³⁸ Max Thornburg, Turkey – An Economic Appraisal, 1949, s.155

³⁹ Lisa Seidman, Textile Workers in Turkey 1922-2003, National Overview Turkey Conference, IISH, 11-13 Kasım 2004, s.1

⁴⁰ Lisa Seidman, Textile Workers in Turkey 1922-2003, National Overview Turkey Conference, IISH, 11-13 Kasım 2004, s.5

⁴¹ Büyük ölçekli kamu yatırımları pahalı dış borçla yapılırken, devlet 1975 yılında özel firmalara sağlayabilecekleri tüm dış borçlarda döviz kuru garantisi verdi: “Bu, özel sektöre yurt dışından borç bulması ve günlük operasyon maliyetlerini hazineye yıkması yönünde verilmiş bir işaretti. İki yıldan kısa bir sürede hükümetin, GSMH'nin yüzde 9'undan yüzde 24'üne fırlayan dış borç açığı gibi bir lüksü olmadığı ortaya çıkmıştı.” Roger Owen ve Şevket Pamuk, A History of Middle East Economies in the Twentieth Century, Londra, 1998, s. 114

Bu dönem boyunca Orta Anadolu hemen hemen hiç büyümedi. Fabrika, sürekli olarak kötü yönetim (100'den fazla hissedar) ve aşırı istihdam (5-6 milyon metrelik bez üretimi için 1.400 işçi) sancısı çekti. Yeni teknolojilere uyum sağlayamayacağı görülüyordu. Pamuklu bezin artık doğrudan tüketicilere satılan bir ürün olmaktan çıkması ve yeni yeni ortaya çıkmakta olan giyim sektörünün bir hammadde haline gelmesi üzerine, şirket değişen piyasa koşullarına karşılık veremez oldu.

Türkiye'deki ithalat ikamesi dönemi, 1970'lerin sonunda yaşanan ciddi ödemeler dengesi açığı ve hiper enflasyon nedeniyle felaketle sonuçlandı. Devlet, döviz açığını borçla kapatmaya çalışınca, dış borç miktarı hızla büyüdü. Hammadde veya ekipman satın alarak ithal etmek için döviz bulamayan sanayi sektörü, hem 1979'da, hem de 1980'de yüzde 5'den fazla küçüldü. Hükümet, döviz ve fiyat denetimi uygulamaya başladı. İhracat durma noktasına geldi, her yerde en temel ihtiyaç maddelerinin bile sıkıntısı yaşanır oldu.

Yaşanan bu kriz sırasında, Kayserili iki varlıklı aile zor durumdaki Orta Anadolu şirketini satın alarak, yeni bir yönetimi başa getirdi.⁴² Mehmet Ali Babaoğlu, Emin Molu ve diğer yöneticilerin çoğu, 30'lu yaşlarının başındaydılar. Ekip, hızla kayıpların kaynağına inerek çalışan sayısını yarıya indirdi. Kısa vadeli önlem olarak, üretimi ihracatı hedefleyerek ucuz dokuma ve beze kaydirdılar, bu şekilde belirledikleri büyüme programı için gereken nakit finansmanı sağladılar. Birkaç yıl içinde kaliteli kot kumaşı üretimine odaklandılar. Bu noktadan sonra, 25 yıldır birbirine paralel giden Orta Anadolu ile kamu teşekkülü Sümerbank'ın kaderleri, keskin biçimde farklılaşmaya başladı.

1980'lerin başında Başbakan Turgut Özal, yabancı yatırımcıların ülkede ortak yatırım yapması için Türkiye'yi etkin biçimde tanıtıyordu. Bu kapsamda, Amerikalı giyim devi Levi Strauss, ülkeye gelerek Avrupa'daki fabrikaları için tedarikçi arayışına başladı ve ilk temaslarını da Orta Anadolu ile gerçekleştirdi. Bu aşamada şirketin Levi's standartlarında jean kumaşı üretecek ne gerekli ekipmanı vardı, ne de uzmanlığı. 1984 yılında (Dünya Bankası programı çerçevesinde) Türkiye Sanayi Kalkınma Bankası'ndan sağlanan ucuz kredi yardımıyla, şirket toplam 70 milyon USD değerinde beş yıllık bir yatırım programını uygulamaya başladı. ABD'deki Levi's jean kumaşı tedarikçisi fabrikadan Amerikalı bir mühendis, Emin Molu ve ekibine gerekli teknikleri öğretmek üzere Kayseri'ye getirildi (Emin Bey, hâlâ kendisinden 'jean babam' diye bahsediyor).⁴³

Yapılan yatırımların karşılığında elde edilen sonuçlar çok etkileyici oldu. Kayseri'deki firma, 1986'da ürettiği ilk 'yeni' jean kumaşını potansiyel müşterilere gösterdiğinde, pek çoğu gördüğünün bir Türk ürünü olduğuna inanmadı. İhracat pazarına girebilmek için şirket; ağırlık, renk ve gerilme ile ilgili Levi's ürün özelliklerine uygun üretim amacıyla çalışmaya başladı, bu mühendis ekibinin altı ay daha deney yapmasını gerektiren bir süreç demektir. Sonuçta, Orta Anadolu, Avrupa'daki üç Levi's tedarikçisinden biri oldu.

En son adım pazarlamaydı. Orta Anadolu'nun uluslararası satışlarını düzenlemek üzere komisyonla çalışacak başka bir Amerikalı (Levi Strauss jean kumaşı tedarikçilerinden birinin eski

⁴² Aslen Kayserili olan, ancak şimdi İstanbul'da yaşayan bu iki aile Karamancı ve Gazioğulları aileleriydi.

⁴³ Emin Molu ile yapılan röportaj, ESI, İlkbahar 2005. Bahsedilen jean kumaşı öğretmeni Westpoint Pepperel'den Russel Lester'dır.

yöneticisi) işe alındı. Türkiye'de ise, özel bir kumaş pazarlama firması (Okrar) kurulması için deneyimli bir ortakla bir ekip oluşturuldu. Türkiye'de ilk kumaş kataloğu, bu ekip tarafından çıkarıldı. Jean kumaşı, kısa sürede yerli jean üreticileri tarafından beğenildi ve benimsendi. Orta Anadolu 1988 yılında ilk kumaş defilesini düzenledi.

On yıllık çabanın sonunda 1987'ye gelindiğinde, Orta Anadolu 1990'lı yıllarda başarıdan başarıya koşacak çok karlı bir işletmeydi artık. Türkiye'de dönemsel olarak yaşanan ekonomik krizlerle karşılaştı, buna rağmen 90'lı yılların ortasında aralarında Wrangler, Rifle, Diesel ve Mavi gibi isimlerin bulunduğu, dünyanın en ünlü markalarına jean kumaşı sağlamaya devam etti.⁴⁴

Orta Anadolu, Kayseri'nin tekstil sektöründeki genel başarısından bağımsız değerlendirilebilecek bir vak'a değil. 1950'li yılların başında kurulan başka bir tekstil şirketi (Birlik Mensucat) de, benzeri bir değişim içine girerek, ihracat markaları yarattı ve ev tekstili üretimine başladı. İldeki toplam tekstil sektörü istihdamının 10.000 kişinin üzerinde olduğu tahmin ediliyor. Kayseri'de en çok ihracat yapan ilk 20 şirketin 5 tanesi tekstil sektöründe faaliyet gösteriyor. Güçlü bir tekstil sektörü, mobilya sektörünün hızlı büyümesinde de önemli bir faktör.

Tekstil sektörü, Avrupa Birliği'yle ekonomik entegrasyondan çok olumlu biçimde etkilendi. Türkiye'nin AB ile gümrük birliği anlaşması 1996'da yürürlüğe girdi. 1995 ve 1998 yılları arasında, önceki dört yıllık dönemle karşılaştırıldığında tekstil ve giyim makinesi ithalatı; Çin'in üç yıllık (1996-98) toplam makine ithalatını da geride bırakarak, hemen hemen iki katına çıktı ve iyileşen makroekonomik koşullarla yatırımcının güvenini yansıtan biçimde ve aynı güçlü eğilimle devam etti.⁴⁵ Yoğun Çin rekabeti, Türkiye'nin 2005'in ilk yarısında da büyümesini sürdüren AB ihracat miktarında bir azalma yaratmadı.⁴⁶

Şubat 2005'te toplam 20 milyon USD'lik yatırım yapan Orta Anadolu'nun bugünkü yıllık jean kumaşı üretim kapasitesi, dünya toplam üretiminin yüzde birini oluşturan 45 milyon metre. Orta Anadolu için asıl mücadele ise, ABD'nin Batı Kıyılarındaki bu tüketicilerin ilgisini çekecek desen ve renklerin bulunması ve mühendislerin Kayseri'deki fabrikada makineleri yeniden programlamadan önce Kaliforniya gençliğinin aklını okumayı sürdürebilmesi...

C. Atatürk'ün Minaresi

Kayseri ilinin güneybatısında bulunan Kirazlı köyünde, daha çok yaşlılardan oluşan 20-25 kişilik bir gruba, hergün, köy kahvesinde gelecekle ilgili kaygılarını konuşurken bulabilirsiniz. Kirazlı'nın sorunu oldukça basit: işsizlik. Yakındaki bir fabrika birkaç yıl önce kapanmış. 300 haneli köyde, tarımdan geçinen aile sayısı 20'den daha az. Gençlerin çoğu ve giderek artan sayıda aile, Kayseri merkeze ya da İstanbul'a gitmek amacıyla Kirazlı'yı terketmiş. "Herkes

⁴⁴ Bir Türk markası olarak Mavi Jeans'in yükselerek nasıl bir dünya markası olduğunun çarpıcı öyküsü için, Nebahat Tokatlı ve Ömür Kızılgün, *Upgrading in the Global Clothing Industry: Mavi Jeans and the transformation of a Turkish Firm from Full-Package to Brand-Name Manufacturing and Retailing*, Economic Geography, 2001

⁴⁵ Denis Audet, *Structural Adjustment in Textiles and Clothing in the post-ATC Trading Environment*, OECD Trade Policy Working Paper., 2004. s.63-65

⁴⁶ Türk tekstil ürünleri ihracatı, 2000 ve 2002 arasındaki dönemde yüzde 17,4 artarak, aynı dönemdeki ticaret fazlası 10,7 milyar USD'den 13,6 milyar USD'ye ulaştı.

buradan gitmeye çalışıyor” diye serzenişte bulunuyor kahvede oturan yaşlı adam, “kimsenin umudu kalmadı.”⁴⁷

Kirazlı'dan arabayla yaklaşık yarım saat uzaklıktaki Musahacılı köyü ise, çok daha farklı bir görüntü çiziyor. Musahacılı'daki 385 hanenin çoğunun kendi traktörü var. Genç çiftçiler, kendileri açısından burada tarımla ilgili bir gelecek gördüklerinden, yöreden göç adeta durma noktasında. Köy kahvesindeki erkekler, hem erkek hem de kız çocuklarını yakındaki kasaba okullarına göndermenin gururunu yaşarken, fabrikalarda çalışmaya giden köylülerinin sayısıyla da övünüyorlar. Köy muhtarı Ali Malkoç, daha iyi bir eğitimin modern tarıma geçişte de önemli bir rol oynadığını belirtiyor.

Musahacılı'yı Kirazlı'dan ayıran, köylülerin şeker pancarı yetiştirmesine de olanak tanıyan sulu tarım. Musahacılı'daki 1.800 hektarlık tarım alanının tamamında, 1980'lerin sonlarından bu yana sulu tarım yapılıyor. Hanelerin tamamı, şeker pancarı gibi ticari tarım ürünleri yetiştiriyor. Kayseri Şeker Fabrikası, çiftçilerle yıllık sözleşmeler yaparak, ekme/dikme ve hasatla ilgili teknik destek ve makine sağlıyor. Gübre için kredi veriyor ve tohum temin ediyor. Şeker Fabrikası'nın ziraat mühendisleri üreticiyi, toprağı inceledikten sonra kullanılacak gübre ve ürün rotasyon teknikleri konusunda bilgilendiriyor. Ancak, şeker pancarı, dört yılda bir yetiştirilebildiğinden, yöre çiftçileri mısır, ayçiçeği ve büyükbaş hayvan yemi olarak yonca gibi diğer ticari tarım ürünlerini de ekıyor.

Musahacılı, Devlet Su İşleri (DSİ) ve Kayseri Şeker Fabrikası'nın kurulduğu yıllarda, yani iki nesil önce planlanan kırsal kesimdeki değişimin bir örneği.⁴⁸ Bu iki kurum da Türk kırsalı için şu yeni vizyonu temsil ediyor: sulamanın çiftçilere yalnızca geçinebilecekleri kadar değil, daha fazla ekonomik girdi yaratacak bir ortam sağlaması ve yeni tarım tekniklerinin kullanımının çiftçileri modern ekonomiye kazandırması. Bu iki kurum aynı zamanda, tarım sektöründeki stratejik öneme haiz sanayilerdeki sıkı devlet denetimi politikasının bir göstergesi.

Bugün Türkiye, dünya üretiminin yüzde 8'ini gerçekleştiren, dünyanın en büyük dördüncü şeker pancarı üreticisi.⁴⁹ Tahmini olarak Türkiye'deki 303.000 şeker pancarı üreticisinin 20.000'i, bugün Kayseri ilinin en karlı işletmesi olan Şeker Fabrikası için üretim yapıyor.⁵⁰ Bu fabrika ve Musahacılı gibi köylerde yaşayan çiftçiler, son beş yılda Türk tarım politikasında yaşanan önemli değişimlerden hayli olumlu biçimde etkilendi ve etkileniyor.

Şeker, Türkiye Cumhuriyeti politikalarını oluşturanlar için her zaman önemli bir ürün oldu. 1935 yılında Cumhuriyet idaresi, şeker üretiminde bir devlet tekeli yarattı. *Türkşeker* adıyla bir kamu teşebbüsü kurularak, Ankara'daki genel müdürlük vasıtasıyla şeker fabrikalarının yönetimi ele alındı. Başkentteki merkez binanın giriş salonunda mutlu pancar üreticisini ve yepyeni bir fabrikayı resmeden freskler hâlâ duruyor. Devlet şeker politikasının amacı, hem ulusal açıdan

⁴⁷ Kirazlı köyünde yapılan röportajlar, ESI, Şubat 2005

⁴⁸ Kayseri'de, Şeker Fabrikası 1953 yılında, DSİ ise 1954 yılında, 26 bölge müdürlüğünün 12.'si olarak kuruldu.

⁴⁹ DPT, *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Gıda Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu Şeker Sanayii Alt Komisyon Raporu*, 2001

⁵⁰ Şeker pancarı yetiştiricilerinin sayısı için www.turkseker.gov.tr. Kayseri'nin En Büyük 500 Şirketi listesi için www.kayseri.gov.tr/ekonomik

kendine yeterliliği sağlamak, hem de “kırsal alanlara ‘modern’ şehir hayatını götürmek”ti.⁵¹ 1957 yılında *Türkşeker* Genel Müdürü tarafından belirtildiği gibi, “pancar nerede yetiştirilirse, modern ziraat sistemleri kısa sürede oraya geliyor ve sosyal gelişme sağlanıyor, kısaca, medeniyet bu şekilde kuruluyor”du.⁵² Şeker fabrikaları, o dönemlerde ‘Atatürk’ün minareleri’ olarak adlandırılıyordu.

Şeker pancarı, özen isteyen bir ürün. Ilıman bir iklime, yeterli sıcaklığa, sürekli yağmura ve uzun bir büyüme mevsimine gereksinim duyuyor. Anadolu’da kurak geçen yaz mevsimi nedeniyle, sulama şart. İlk dondan sonra çok çabuk çürüyen ve toplandıktan hemen sonra işlenmesi gereken pancarın fabrikaya kolay ve hızlı bir biçimde yetiştirmesi amacıyla ulaşım ve nakliye olanaklarının bulunması çok önemli. Her şeyden elzem olan da, ithal ürünlere karşı koruma. Kuzey yarım kürede bulunan şeker pancarı üreticilerinin hiçbirisi, tropik bölgelerden yarı fiyatına getirilen şeker kamışından üretilen şekerle rekabet edecek güçte değil.⁵³

Sonuç olarak, şeker politikalarının belirlenmesi her zaman siyasi nitelikte oldu. Fabrikaların kurulacağı yerleri ve sulama düzenini belirlemenin yanı sıra, sözleşme yapılacak üreticiler ve fiyatlar gibi önemli kararları alma yetkisi merkezi idarenin planlamacılarının tekelindeydi. Kaçınılmaz olarak yeni fabrikaların kurulması, buralardaki istihdam seviyesi ve şeker pancarı üreticilerine ödenecek taban fiyatlar, seçim dönemlerinde en değerli kozlardı.

1950’li yıllarda fabrikalar, daha çok iklimin şeker pancarı üretimine en uygun olduğu Orta Anadolu’da inşa edilmişti. 1980’lerde yeni şeker fabrikaları, ülkenin yüksek işsizlik ve fakirlikle boğuşan doğusunda kurulmaya başlandı. Ancak Doğu Türkiye’nin yüksek bölgelerinde, yetiştirme mevsimi şeker pancarının yeterli sukroz oluşturması için çok kısa olması nedeni ile bu fabrikaların hepsi devlet bütçesinden yüklü destek alıyordu.⁵⁴ 1980 yılındaki askeri darbeden sonra, kamu kuruluşlarında istihdamı arttırmaya yönelik siyasi baskılar yoğunlaştı. Sonuç, ürkütücü düzeyde bir aşırı istihdamdı. 1995 yılında, *Türkşeker*’in 25 fabrikası, 25.000 çalışanıyla 1,8 milyon ton şeker ürettiyordu. Karşılaştırma yapılacak olursa, British Sugar yalnızca 1.300 kişiyle (hasat zamanında 700 kişi daha çalıştırılmıştı) 1,3 milyon ton şeker üretmekteydi.⁵⁵

Türkşeker şirketlerinde merkezi yönetime ve Ankara’daki hükümete danışılmadan herhangi bir karar alınamazdı. 1954 Şeker Yasası’na göre, çiftçilere ödenecek fiyatı da, rafine şekerin toptan fiyatını da Bakanlar Kurulu belirliyordu. Fabrikalarda çalışan mühendisler ve yöneticiler, *Türkşeker* genel merkezi tarafından atanıyordu. Şeker Yasası, tüm şeker fabrikalarına yıllık yüzde onluk bir karı garanti ediyordu. Devlet, bu taahhüdünü yerine getirmek için şeker fabrikalarına yüklü nakit sübvansiyon sağlıyor, ardından da üretim fazlasının tamamını bütçeye

⁵¹ Catherine Alexander, *Personal States, Making Connections between People and Bureaucracy in Turkey* Oxford University Press, 2002

⁵² Catherine Alexander, *Personal States, Making Connections between People and Bureaucracy in Turkey* Oxford University Press, 2002, s.58

⁵³ Donald Mitchell, *Sugar Policies: Opportunity for change?*, Dünya Bankası Araştırma Raporu 3222. Şubat 2004, s.2

⁵⁴ Endüstriyel rafine işleminde, şeker üretimi için ayrıştırılan madde sukrozdur.

⁵⁵ Catherine Alexander, *Personal States, Making Connections between People and Bureaucracy in Turkey* Oxford University Press, 2002, s.64

büyük yük getirmesi pahasına satın alıyordu (dünya şeker piyasalarındaki fiyatlar, belirlenen yurtiçi fiyattan genellikle en az yüzde 40 daha ucuzdu).⁵⁶

Kayseri Şeker Fabrikası 1953 yılında kuruldu. İlk başta çoğunluğu yerli şeker pancarı çiftçileri kooperatifinin yönetiminde özel bir şirketti, ardından da merkezi Ankara'da olan Şeker Pancarı Kooperatifleri Birliği'nin (Pankobirlik) yönetimine geçti. Ancak, kendini yönetme hakkını *Türkşeker* genel merkezine devrederek ömrünün çoğunu diğer 25 *Türkşeker* şirketiyle aynı biçimde yönetilerek geçirdi.⁵⁷ Sonuç olarak, şirketle ilgili her türlü yönetim kararının, onay için Ankara'ya gitmesi zorunluydu. 1980'li yıllarda, *Türkşeker*'deki toplam zarar katlanarak arttıkça, Şeker Yasası'nda öngörülen her fabrikaya yüzde 10'luk kar garantisi sağlanması pek uygulanmaz oldu. Bu, daha karlı olan Orta Anadolu'daki fabrikaların, *Türkşeker*'in Doğu'daki 'siyasi' nedenlerle kurulan fabrikalarını sübvansiyon etmesi demekti.⁵⁸

1992 yılından beri, Kayseri Şeker Fabrikası'nın öyküsü merkezi otoriteden giderek bağımsızlaşan bir fabrikanın öyküsüdür. İlk adım 1992'de atıldı ve (genellikle pancar üreticisi kooperatiflerinin temsilcilerinden oluşan) yönetim kurulu, yönetimi ele aldı. Her ne kadar şeker pancarı fiyatları merkez tarafından belirlenmeye devam etse de, bu değişikliğin görülen en çabuk etkisi, geçmişte zarar eden fabrikalara yönlendirilen karların, Kayseri Fabrikasında kalmasıyla kendini gösterdi. Şirket, kademeli olarak aşırı istihdamdan kurtuldu ve üretim kapasitesini 1991'de günlük 3.500 tondan, 2001'de 5.000 tona çıkardı.⁵⁹

Türkiye'deki şeker endüstrisinin gerçek dönüm noktası 2000 yılıdır. Türkiye tarihindeki en iddialı ziraat reformları, Kayseri Şeker Fabrikasının ve bir bütün olarak Türk tarımının içinde bulunduğu ortamı kökünden değiştirdi. Sihirli bir dokunuşla devlet ve pek çok zirai üretici arasındaki yakın ilişki, devletin ziraat kooperatiflerini denetlemesi ve en önemlisi on yıldır sürdürülen şeker pancarı ve şeker fiyatlarının belirlenmesi politikası bitti. *Türkşeker*, satış hazırlıkları için Özelleştirme İdaresine devredildi. Bu, gerçekten çok büyük bir adımdı: 25 şeker fabrikası olan *Türkşeker*, o dönem ciro açısından Türkiye'nin en büyük sekizinci şirketi idi. *Türkşeker* için yapılan sübvansiyonlar da büyük oranda kaldırıldı. Görülen en ani etki, 1998 ve 2001 yılları arasında yurtdışı üretilen şeker pancarı miktarının yarı yarıya azalması oldu.⁶⁰

2001 yılında, yeni bir Şeker Yasası yürürlüğe girdi, şeker pancarı ve rafine şekerde on yıllardır sürdürülen fiyat belirleme ve denetimleri ortadan kaldırıldı. İç pazarda fiyatları, artık piyasanın kendisi tarafından belirlenir hale geldi, ancak AB'de olduğu gibi, ithalat gümrük oranları yine yüksek düzeylerini koruyor. Aşırı üretimi önlemek için yeni oluşturulan özerk bir Şeker Kurulu tüm şirketlere yıllık üretim kotaları ayırıyor.

2000'deki tarım reformlarının etkisi, kamu ve özel şirketlerde çok farklı biçimde hissedildi. 25 *Türkşeker* fabrikasına mal satan pancar üreticisi sayısı 1998'de 413.000 iken, 2004 yılında

⁵⁶ Cengiz Ersun, Hilal Müftüoğlu, H. Tülay Güzel, *Türkiye'de Şeker ve Şekerpancarı Üretiminde Mevcut Durum: Sorunlar ve Çözümler*, İstanbul Ticaret Odası, 1997, s. XIII

⁵⁷ O dönemde, Türkiye'de, mülkiyet açısından 4 özel fabrika ve 25 *Türkşeker* fabrikası vardı.

⁵⁸ Diğer iki Orta Anadolu fabrikası da aynısını yaptı: Konya ve Amasya.

⁵⁹ Fabrika İşletme Müdürü Adnan Yıldız ve Dış Ticaret Müdürü Halil Karaçavuş ile yapılan röportaj, ESI Şubat, 2005. Günlük işleme kapasitesi önemli bir değişken (pancardaki şeker depolama sırasında azalıyor), bu nedenle AB ülkelerindeki şeker fabrikalarının ortalama işleme kapasiteleri günlük 6.000 ton.

⁶⁰ www.faostat.fao.org.

303.000'e düştü. Buna karşılık, Kayseri Fabrikası günlük işleme kapasitesini *iki katına çıkararak* 10.000 tona ulaştı ve 3.000 çiftçiyle daha sözleşme yaptı. Bu fabrika bugün, Türkiye'deki en karlı ikinci şeker fabrikası, 2003'te gerçekleşen rafine şeker kapasitesi 1,6 milyon ton.⁶¹ Şirket yöneticileri, doğuda zor üretim yapan ve kapanan fabrikaların kotalarının aktarılmasıyla, Kayseri Şeker Fabrikası'nın üretimini arttıracığını bilerek geleceğe hazırlanıyor.

D. Yeni bir dönem

Sanayideki bu başarı öyküleri, Orta Anadolu'nun yeni kazanılan refahının temelinde yatan sosyal ve ekonomik değişiklikleri canlı biçimde gösteriyor. Bir nesle müteakib bir süre içinde, bu bölge yiyecek ve giyecekte kendine fazlasıyla yeten, köylü toplum yapısından, apartman dairelerinde yaşayan, modern gereksinimleri ve zevkleri olan bir şehir toplumuna dönüştü. Kayserili girişimciler de, büyüyen bu pazarın sunduğu fırsatlardan çabucak yararlandı. 1987 yılında, Kayseri'nin Organize Sanayi Bölgesi'nde ilk üreticiler faaliyete geçti. Bugün, burada 500'ün üstünde şirket bulunuyor ve 200'den fazla yeni üretim tesisi inşa halinde. Tabiatıyla, her başarılı kalkınma öyküsünde olduğu gibi, döngü yine kendini güçlendiriyor: firmalar, büyük pazarların olduğu yerlerde yoğunlaşıyor, sonuçta pazarlar da yeni sanayiler etrafında büyüyor.

Bu gelişme; yeni bir girişimci, mühendis ve şehirli çalışan sınıfı ortaya çıkardı. 1970'lerin sonunda yerel ekonomiyi oluşturan ticaretle uğraşanlar ve zanaatkarlar, şimdi artık kitle üretimine kaymış durumda. Benzersiz ve el yapımı malların fiyatı üzerinden pazarlık yapma geleneği yerini, ürün kataloglarına, karmaşık markalama tekniklerine ve isim hakkı elde etmiş satış noktalarına bıraktı. Kayseri'deki sanayicilerin bugün ticari ufukları, artık Türkiye'yi aşarak, Avrupa üzerinden batıya, Orta Doğu üzerinde doğuya kadar uzanıyor.

1990'lardaki büyümeye rağmen, Türk ekonomisinin genel performansı çok da parlak değildi. 1980'lerden 2001 yılına kadar, Türkiye OECD ortalamasını yakalayamadı. Türk ekonomist Mina Toksöz'ün belirttiği gibi,

“Türk ekonomisi, ithalat ikamesi sanayileşmeden, hızlı bir ihracat hamlesine ve sermaye piyasası serbestleşmesine önemli bir geçiş yaptı... Ancak, Türk ekonomisindeki yapısal değişiklik, yarı yolda kaldı. 1990'larda devamı getirilemeyen, devlet kuruluşlarının özelleştirilmesi ve bankacılığın yeniden yapılandırılmasıydı, bunlar gerçekleştirilseydi rekabet gücü çok daha yüksek bir ekonomi elde edilebilirdi. Bunun yerine, 1987'den bu yana Türkiye'de siyasi yapılar, yalnızca artan bütçe dışı harcama, giderek derinleşen kamu bankalarına dair sorunlar ve sosyal güvenlik ve emeklilik sistemlerinde ciddi işleyiş bozuklukları üretti”.⁶²

Toplam kamu borcunun GSMH'ye oranı, 1983'te yüzde 33 iken 2002 yılında yüzde 61'e çıktı. Türkiye'nin toplam dış borcunun yaklaşık yüzde 70'lik bölümü de merkezi idareye aitti. 2001 krizi, öncelikle ödeyebileceğinden fazlasını harcamayı sürdüren bir devletin yaşadığı “bir ‘kamu borcu’ kriziydi”.⁶³ Kayseri hakkında yapılan araştırmalar, 1990'ların neden kaybedildiğinin ve

⁶¹ Veriler, Kayseri Şeker Fabrikası İşletme Müdürlüğü tarafından iletildi, İlkbahar 2005.

⁶² Mina Toksöz, *The Economy - Achievements and Prospects*, Brian W. Beeley yayını, *Turkish Transformation*, 2002. s.147.

⁶³ Kemal Derviş, Michael Emerson, Daniel Gross, Sinan Ülgen, *The European Transformation of Modern*

2001 yılının niçin yeni bir dönemin başlangıcı olduğunun anlaşılması açısından yol gösterici nitelikte.

Yüksek enflasyon ve döviz sıkıntısının yaşandığı 1979'daki finansal krizin ardından, “Orta Anadolu” gibi özel sektör firmaları, şirket sahibini, yönetimini ve ürünlerini değiştirerek ortama uyum sağladılar. Ancak Sümerbank Tekstil Fabrikası gibi kamu kuruluşları ise, doğrudan Ankara'daki Sanayi Bakanlığı'nın denetiminde kaldı. Her seçimde yönetimi değişti. Şirket, mali performansından bağımsız olarak istihdam yaratmak için sürekli olarak baskı altındaydı. 1991 yılında, üretilen malın satış değerinin yüzde 63'ünü işçilik maliyetleri oluşturuyordu (bir tekstil fabrikasının rekabet gücünü koruyabilmesi için bu değer yüzde 7'yi aşmaması gerekiyor). Eski genel müdür Ömer Altınay'ın belirttiği gibi zararlar yine devlet tarafından karşılanıyordu, “devlet ödüyor, biz harcıyorduk.”⁶⁴

Başarısız politikaları tarım alanında da benzer sonuçlar doğurdu. 1980 yılında tarımsal büyüme durma noktasındaydı. Uygulanan tarım politikaları, bir hükmetme ve oy satın alma aracı olarak görüldü ve kırsal ekonomide yapısal değişikliği önleme eğiliminde oldu. Devlet girdi sübvansiyonu, fiyat desteği ve garantili satın alma planlarıyla, yüksek maliyetli biçimde müdahaleyi sürdürdü.⁶⁵ Dünya Bankası'na göre, “yüksek destekleme fiyatlarının ve girdi sübvansiyonunun bir arada ve tutarsız biçimde kullanılması, tarım sektörünü canlandırmak bir yana yavaşlattı.”⁶⁶ Bu başarısız politikaların Türk toplumuna maliyeti, 1999'da GSMH'nin yüzde 8'ine ulaştı, ki bu miktar AB'nin Ortak Tarım Politikasının, AB-GSMH'na oranı olan yüzde 1,5 ile karşılaştırıldığında gerçekten çok yüksek.⁶⁷

2000-2001 döneminin ekonomik krizleri, geçmişte uygulanan politikaların kesinlikle bırakılmasına yol açtı. Uyguladığı politikaların başarısız olmasının getirdiği maliyetlerle yüzleşen Türk devleti, ‘gelişmeye yukarıdan doğru sağlamayı’ savunan kurumları ortadan kaldırmaya başladı. Mina Toksöz'ün belirttiği gibi, “1999 sona erdiğinde, Türkiye tüm sorunlarıyla (enflasyon, vergi hesapları, bankacılık sektörünün yeniden yapılandırılması, tarım, özelleştirme, toplumsal yozlaşma ve rüşvet), hem de tümüyle birden aynı anda, boğuşmak için sanki 15 yıl beklemiş gibiydi.”⁶⁸

Krize karşı geliştirilen ilk çözüm, zarar eden kamu kuruluşlarının kaynaklarını kesmekti. Özelleştirme programları, 1980'li yılların başından beri kağıt üstünde var olmasına rağmen, son altı yılda (değeri 6,1 milyar USD) önceki 15 yıldan (4,6 milyar USD) daha fazla kamu kuruluşu satışı gerçekleşti.⁶⁹ Kayseri'de devlet güdümündeki sanayileşme süreci, 1925 yılında iki tekerlekli öküz arabalarının Kayseri Uçak Fabrikasının yapımı için Almanya'dan ithal edilen

Turkey, 2004. s.94

⁶⁴ Ömer Altınay ile yapılan röportaj, ESI, Haziran 2005

⁶⁵ Wageningen, *Turkey in the European Union Consequences for Agriculture, Food, Rural Areas and Structural Policies*, 2003, s.110

⁶⁶ Wageningen, *Turkey in the European Union Consequences for Agriculture, Food, Rural Areas and Structural Policies*, 2003, s.107

⁶⁷ Kasnakoğlu H ve Erol Çakmak, *The Fiscal Burden and Distribution of Costs and Benefits of Agricultural Support Policies in Turkey*, in *Agricultural Support Policies in Transition Economies*, Dünya Bankası Teknik Raporu, No 470, 2000

⁶⁸ Mina Toksöz, *The Economy - Achievements and Prospects*, Brian W. Beeley yayını, *Turkish Transformation*, 2002. s.151

⁶⁹ Türkiye Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, www.oib.gov.tr

kullanılmış makineleri şehre getirdiğinde başladı. 2002 yılında Sümerbank tekstil fabrikasının son genel müdürü Ömer Altınay'ın fabrikanın kapılarını kilitleyip, anahtarları Hazine'ye teslim etmesiyle sona erdi.

Krize karşı ikinci çözüm ise, tarım politikalarında köklü bir reform uygulamaktı. Kamuya ait zirai ürün işleme kuruluşlarına ve satış kooperatiflerine, sıkı bütçe sınırlamaları getirildi. 2001 ve 2003 yılları arasında tarımsal girdi ve kredi sübvansiyonları önce yüzde 80 oranında düşürüldü (GSMH'nin yüzde 2,7'sine denk gelen, 5,5 milyar USD'lık bir tasarruf sağlandı), ardından tamamen kaldırıldı. Devletin yüksek fiyatla satın aldığı tarım ürünlerden doğan zararın ortadan kaldırılmasıyla elde edilen tasarruf miktarı, 3,1 milyar USD mertebesinde gerçekleşti. Türkşeker gibi kamu kuruluşları, satışa hazırlanmaları amacıyla Özelleştirme İdaresi'ne devredildi. Piyasa devi Türkşeker'in şeker endüstrisindeki hakimiyeti sona ererken, Toprak Mahsulleri Ofisi ülkede toplu buğday alımını durdurdu.⁷⁰

Bu reformlar; sağladıkları bütçe fazlası, düşük enflasyon ve faiz oranlarıyla Türkiye'nin kronik makroekonomik istikrarsızlığına başarılı biçimde son verdi. 2004 yılında ünlü bir grup ekonomistin vardığı sonuç şuydu:

“2001 yılından bu yana gerçekleştirilen köklü yapısal reformlardan sonra, sağlanan makroekonomik istikrar ortamı, bugüne değin hiç olmadığı kadar olumlu.”⁷¹

Bu reformlar, devletin yapısını ve halkla olan ilişkisini baştan başa değiştirdi. Birkaç yıl önce, Türkiye Şeker Fabrikaları hakkında araştırma yapan bir İngiliz akademisyen, Erzurum Şeker Fabrikasında bir işçinin kendisine söylediklerini şöyle aktarıyor: “Sanayiye nerede mi görüyorum? Burada, bu fabrikada, başka hiçbir yerde değil. Bu yemeği, bu giysiyi görüyor musun – bunlar bana devlet babamdan.”⁷² Görüşme yapılan köylülerden biri de benzer duyguları ifade ediyor:

“Devlet bize çok yardım eder – hastaneler, yollar, okullar, buna benzer şeyler... Fabrikaların özelleştirilmesini istemiyorum, alan ister Pankobirlik [*Şeker pancarı kooperatifi*] olsun, ister başkası. Bakın, devlet zengin, özel sektöre fakir, yani yardım edemez, aslında etmek de istemez; özel sektör soğuk duruyor, dostça davranmıyor... Ülke, başında devletin çoban olarak bulunduğu bir koyun sürüsü gibi.”⁷³

⁷⁰ Agriculture Reform Implementation Project, Dünya Bankası, Haziran 2001

⁷¹ Kemal Derviş, Michael Emerson, Daniel Gross, Sinan Ülgen, *The European Transformation of Modern Turkey*, 2004, s. 65. Yazarlar, bankacılık sektöründeki reformun öneminin büyüklüğünü vurguluyorlar. Bu reformlar doğrudan tarım ve sanayi politikasındaki değişimle ilgiliydi: ülkedeki en zor durumdaki bankalardan (ve ülkenin en büyük bankası) biri de, tüm tarımsal kredilerin yüzde 90'ının vadesini uzatan Ziraat Bankası'ydı.

⁷² Catherine Alexander, *Personal States, Making Connections between People and Bureaucracy in Turkey*, Oxford University Press, 2002, s.14

⁷³ Catherine Alexander, *Personal States, Making Connections between People and Bureaucracy in Turkey*, Oxford University Press, 2002, s.88

2001 yılına kadar, devletin ‘çoban’ olması fikri ekonomik kurumlarda ve politikalarda, hatta Türkiye nüfusunun önemli bir bölümünün yaklaşımında da, geçerliydi. Ancak ekonomik krizin ve yapısal reformların başlamasının hemen ardından 2002 yılında seçimleri kazanan AKP'nin söylemi, devletin ‘baba’ olarak istihdam yaratıcı konumuna doğrudan karşı çıkma biçimindeydi. “İş istemeye gelmeyin” cümlesi, parti başkanı ve bugünkü Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşmalarında standart hale gelmişti.

Bugün Kayseri'de, geniş alana yayılan Sümerbank tekstil kompleksinin parlak geçmişini anımsatan çok az şey var. Çerçevesi sökülmiş, terkedilmiş binalarında, tezgahlar paslanmış ve her yer bakımsızlıktan harap durumda. Tesis yakında, Türk ekonomisinin yeni dönemini güvenle karşılayan Kayseri'nin önde gelen işadamlarının bağışlarıyla büyüyen Erciyes Üniversitesinin, personeli için apartman ve ofislere dönüştürülecek...

III. İSLAMİ KALVİNİSTLER

A. Max Weber Kayseri'de

Kayseri'ye gelen hiçbir ziyaretçinin dikkatinden şu husus kaçmaz: oldukça dindar bir topluma sahip olmakla beraber değişim ve modernleşmenin uyumlu biçimde bir araya geldiği yerdir burası. Üniversitenin tam ortasında büyük ve yeni bir cami var, hatta daha büyük bir tanesi de işçilerin çoğunun Cuma Namazı'na gittiği organize sanayi bölgesinde. Her şirkette mescit bulunuyor, ileri yaştaki pek çok iş adamı Mekke'ye giderek Hacı olmuş. Şehirde alkollü içecek satılan çok az lokanta var. İslami yardımseverlik, yerel geleneklerin bir parçası ve çok güçlü, şehirdeki eğitimle ilgili ve kültürel yapıların çoğu özel bağışlarla yaptırılmış.

Dinin ekonomik gelişmedeki etkileri, akademik çevrelerde yıllardır yoğun bir biçimde tartışılıyor. Yarım yüzyıl önce, dünyanın önde gelen kalkınma ekonomistlerinden birisi olan Arthur Lewis, kitabında ekonomik büyümeyle ilgili olarak şunları söylüyor:

“Bazı dini davranış biçimleri, ekonomik büyümeyle diğerlerinden daha fazla uyum gösteriyor. Dinde; maddi değerler, çalışma, tutumluluk ve verimli yatırım, ticari ilişkilerde dürüstlük, deneysellik ve risk almak ya da fırsat eşitliği vurgulanıyorsa, büyümeyi destekleyen bir ortam sağlanır, ancak şimdiye kadar bu eğilimler desteklenmediğinden, büyüme engelleniyor.”⁷⁴

Hindistan'daki Müslümanları inceleyen Lewis, kaderciliği cesaretlendirme ve yeniliğe karşı çıkma eğilimi nedeniyle İslam'ı, gelişmeyi engelleyen bir din olarak gördüğünü açıkça belirtiyor. 1920'lerdeki kuruluşundan bu yana, Türkiye Cumhuriyeti'nin ileri gelenleri bu mantığı benimsemiş vaziyette. Osmanlı İmparatorluğu'nda tacirlerin ve ilk sanayicilerin çoğu Hıristiyan ya da Yahudi idi. Yeni Cumhuriyet, gayet açık biçimde toplumun laikleştirilmesine ve ekonomik gelişmeye aynı önemi vererek, İslam'ı ve simgelerini kamu yaşamından kaldırmak için katı

⁷⁴

W. Arthus Lewis, *The Theory of Economic Growth*, 1955, s.105. Bu tartışmanın mükemmel bir çözümlemesi, Timur Kuran'ın, *Islam and Mammon – The Economic Predicaments of Islamism* adlı eserinde de bulunabilir, Altıncı Bölüm: Islam and Underdevelopment : An Old Puzzle Revisited, 2004

önlemler aldı. Tanınmış Türk tarihçilerinden biri olan Niyazi Berkes, Türk tarihindeki her sosyal ilerlemeyi, yenilik yaratma kapasitesi bulunmayan bir sosyal sistemin destekleyicisi olarak görülen İslam'ın geri çekilmesiyle ilişkilendiriyor. Ona ve diğer pek çok Türk akademisyene göre, İslam'daki sorun Hıristiyanlık'tan farklı olarak, hiçbir zaman modernlikle uyum sağlayamaması, bir anlamda kendi Reform'unu hiç yaşamamış olması. Bu görüş bugün, Türkiye'nin AB üyeliğine karşı çıkan Avrupa başkentlerinde sık sık yankılanıyor.

Kayserili işadamlarıyla, şehirlerindeki gelişme başarısının nedenleri tartışıldığında, kendi kültürlerini Lewis tarafından listelenen *ekonomik erdemlere* çarpıcı biçimde benzer terimlerle tanımladıkları görülüyor. Mustafa Boydak, iş yaklaşımını Hazreti Muhammed'den alıntı yaparak açıklıyor: “Rızkın, yüzde doksanı ticaret ve cesarettir.” HES Kablo Fabrikası üretim müdürü Bekir Irak ekliyor “dini bütün bir insanın çok çalışması yararlıdır”, “bir fabrika açmak da, ibadet sayılır”. Peygamberin, Müslümanlara nerede olursa olsun bilim ve teknolojiyi elde etmelerini söylediğini belirtiyor. İpek Mobilya'nın kurucusu Saffet Arslan, “Modernlikle geleneksel olma arasında siyahla beyaz gibi bir fark görmüyorum. Modernlikten anladığım, zamanımda, bulunduğum yüzyılda yaşadığım ve yeniliğe açık olduğum.” Merkez Çelik genel müdür yardımcısı Şevket Ganioglu, “dinimizin ticareti öne çıkardığı” noktasının altını çiziyor. Hacılar Belediye Başkanı Ahmet Herdem, “Peygamberin kendisi de bir tüccardı” diye ekliyor, “tüccar toplumunda dindar olmak doğal”. Bu toplum önde gelenleri ve diğer pek çoğu, çok çalışmanın ve kendine yeterliliğin, tasarruf ve yatırımın, bağış ve toplumsal hizmetin, muhafazakar yaşam tarzının ve toplumsal güvenin, güçlü aile bağlarının ve de gelecek nesillerin eğitimine yatırım yapmanın erdemlerini vurguluyor.⁷⁵

Kayseri'de görüştüğümüz bir grup insan ise, çarpıcı bir biçimde kendi toplumlarının özelliklerini Kalvinizm'e ve Protestan çalışma etiğine gönderme yaparak anlatıyor. Önceki Büyükşehir Belediye Başkanı Şükrü Karatepe, Kayserilileri çok çalışan Protestanlarla karşılaştırıyor ve “Kayseri'yi anlamak için önce Max Weber'i okumak gerek” diyor (Weber, 1905 yılında yazdığı “Protestan Etiği ve Kapitalizmin Ruhı” adlı makalede, Kalvinizm'in “fani dünyadaki sofuluğu”nun modern kapitalizmin yükselişinde ilk kıvılcımı oluşturduğu öne sürüyordu). Tekstil şirketi sahibi ve Müstakil Sanayiciler ve İşadamları Derneği (MÜSİAD) Kayseri şubesinin müdürü olan Celal Hasnalcacı şu açıklamayı yapıyor: “Anadolu kapitalistlerinin yükselişi, sahip oldukları Protestan iş etiği sayesinde oldu. Müsriflik yok, spekülasyon yok, karlar yeniden yatırıma aktarılıyor.”⁷⁶

Geçtiğimiz on yıllık döneme bakarsak, bu bireyselci, iş hayatına önem veren akımlar Türk İslamı'nda giderek artan biçimde öne çıkmaya başladığını görüyoruz. Anadolu şirketlerinin geniş yer aldığı MÜSİAD'ın yayın organında, İslam ve serbest pazar kapitalizmi arasındaki bağlantılar hararetle biçimde tanıtılıyor. *Homo Islamicus*⁷⁷ adlı kitapçık, bir tüccar olarak Hazreti Muhammed'in hayatını anlatmakta, serbest piyasa ekonomisinde devletin müdahalesinin sınırlanmasını dine bağlayarak açıklamakta. Önde gelen dini şahsiyetler, bugün, İslam toplumunun hizmetindeyken kar arayışı içinde olmanın, dini açıdan, dua ve ibadetle eşdeğer olup olmadığını tartışıyorlar. Nakşibendi tarikatının en büyük kanadının eski lideri Esad Coşan'ın,

⁷⁵ Kayseri bölgesinde 94'ten fazla girişimciyle ve işadamıyla ESI tarafından yapılan röportajlar, Eylül 2004 – Eylül 2005.

⁷⁶ Celal Hasnalcacı ile röportaj, ESI, Eylül 2004

⁷⁷ Hüner Şencan, *İş Hayatında İslam İnsanı*, Müsiad, 1994

müritlerinin yabancı dil öğrenmesini, bilgisayar kullanmasını ve bilgilerini artırmak için yabancı ülkelere gitmesini önerdiğini de belirtelim.⁷⁸

“Bireyin hayatında ticaret, gerçek ve süreklidir... En akılcı ve gerçekçi insanlar, işadamları ve tüccarlardır. İşadamları, aynı zamanda Müslüman ise, dini duruşu ile de en büyük uyumu yakalmış demektir.”⁷⁹

Önde gelen Türk toplumbilimcilerden biri olan Hakan Yavuz'a göre, geçtiğimiz yirmi yıllık dönemde Türkiye, Protestan Reformu'na benzer biçimde, Orta Doğu'nun başka yerlerindeki dramatik olayların gölgesinde kalan ve farkedilmeyen, sessiz bir Müslümanlık Reformu yaşıyor. Bu konu, yakın bir zamanda, haftalık ciddi yayın organlarından *Yeni Aktüel*'de ele alındı: “Müslümanlar ‘Protestanlaşıyor’ mu?” (Eylül 2005) adlı makalede, İslami aydınlar arasında, *protestanlaşma* süreci hakkındaki tartışma aktarılıyor.

Yavuz, İslami idealler ve 1980'lerin ilk yıllarında ortaya çıkan yeni orta sınıfın maddi çıkarları arasında giderek büyüyen bir ilişki görüyor.⁸⁰ Anadolu'daki Sufilik akımının geleneklerine dikkat çekiyor ve Türkiye'de yazılı metinlere daylı e bunların ayınlanmasıyla giderek yaygınlaşan ülkenin en güçlü İslami hareketin kurucusu olan Said-i Nursi'nin (1876-1960) yaptığı çalışmaların geniş popülarlığına işaret ediyor. Nur hareketinin kurucusu Nursi, İslam'ı ilerletmek amacıyla, Müslümanları modern Batı bilimini ve teknolojisini öğrenmeye ve uygulamaya teşvik ediyor. Ayrıca “İslam'ı anlamak, zamana, yere ve ortama bağlı olduğundan, farklı görüşlerin seslendirilmesi” gerektiğini savunuyor.⁸¹ Yavuz'a göre, “Nur hareketini ve toplumsal etkisini doğru düzgün anlamadan, Türkiye'deki İslami kimlik hareketinin barışçıl ve kademeli ilerleme dinamiği anlaşılabilir.”⁸²

Hareketin Türkiye'de sayıları 5-6 milyon arasında olduğu ahmi edilen taraftarı var. Nur öğrencileri *dershanelerde* Nurcu metinlerini çözümlmek ve yorumlamak amacıyla düzenli olarak toplanıyor.⁸³ Kayseri'deki Nurcu *dershanelerinin* sayısı 1970 yılında 2 iken, 2000 yılında 60'a ulaşmış.⁸⁴ Eğitimli sınıf içinde kendine yer bularak güçlenen bu topluluklar, aynı zamanda ticari bağlantılar için de kullanılıyor; iş olanakları, hatta iş için sermaye bile sağlıyor.

Kayseri'deki girişimcilerin arasında ‘İslami Kalvinizm’in yükselişi bu kişilerin ticari başarılarının sebebi mi (Max Weber'in belirttiği gibi) yoksa bu kişilerin artan refah seviyesinin neticesinde

⁷⁸ Tarikatlar, Osmanlı İmparatorluğu'nda çok önemli bir rol oynadı. Yerel Derviş tekke liderleri genellikle geniş yetkilere sahipti. Nakşibendi tarikatı, 19. Yüzyıl Osmanlı yönetiminin Batı tarzı reformlarına o zaman şiddetle karşı çıkmıştı. 1925 yılında, Ankara'daki meclis tarafından tüm tekke ve zaviyeler kapatıldı. İstanbul'daki İskenderpaşa tarikatı gibi bazıları yeraltına indi. Mehmet Esat Coşan, 1980'den öldüğü 2001 yılına kadar bu tarikatın lideriydi.

⁷⁹ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, s.143

⁸⁰ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, s. 9

⁸¹ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, s.160. Ayrıca, Netherlands Scientific Council for Government Policy, *The European Union, Turkey and Islam*, Amsterdam, 2004, s. 117

⁸² Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, s.11

⁸³ Nursi, Kuran hakkında Risale-i Nur Külliyyatı olarak bilinen bir dizi değerlendirme yazmıştır. Türkiye tarihçisi Eric Zürcher, Risale i Nur'da belirtilen fikirleri “batı teknolojisi ve ilminin kabulü ile gerçekleştirilen bir tür ahlaki kuvvetlenme” olarak nitelendiriyor, Zürcher, *Modern Turkey*, s.389

⁸⁴ Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey*, Oxford University Press, 2003, s.168

İslam'ın modern dünyayla uyumluluğunu vurgulayan yorumlarını benimsemelerinin sonucu mu ? Bu konuda kesin bir yorum yapmak çok güç. Her iki durumda da, Orta Anadolu'daki yeni neslin modernlikle kendine has bir barış yaptığı açıkça görülüyor.

B. Hacılar'ın Öyküsü

Son yıllarda, sanayi havzaları, bölgesel kalkınma araştırması yürütenleri büyülüyor. Sanayi havzası kavramı, içinde bulunan iş sistemlerinin, kültürel değerlerin, sosyal yapının ve yerel kurumların birbirleriyle temas içinde güçlendirdiği bir yeri tanımlıyor. Becattini (1990), paylaşılan değerler arasında aşağıdakilerin bulunduğu topluluklar hakkında şöyle diyor:

“kendine yardıma dayanan bir yaşam etiği, girişimcilik ve aidiyet hissi; sanayi atmosferinin yarattığı tabandan yayılan düzenli yenilikler serisi; firmalar arasındaki işgücü hareketliliğinden kaynaklanan bir sinerji kültürü.”⁸⁵

Bu bereketli ekonomik döngülerin önemine ilk dikkat çeken iktisatçı Alfred Marshall, yenilik ve iktisadi işbirliği için paylaşılan toplumsal norm ve değerler kritik önemi olduğunu altını çiziyor. Öne sürdüğü düşünceye göre, başarılı bir sanayi havzasında, sanayi ve yerel toplum iç içedir, bölünemez.⁸⁶

Sanayi havzaları, ortak bir siyasi görüşün de paylaşıldığı yerlerdir. Bu havzalar hakkında yazılı kaynakların çoğunun bulunduğu İtalya'da, güven ve birlikte çalışmayı güçlendiren bu yerel alt kültürler, hem solda (komünist Emilia-Romanya ve Toskana), hem de sağda (katolik Veneto ve Lombardya) bulunuyor.⁸⁷ Kayseri şehir merkezinin hem yakınındaki küçük (20.000 nüfuslu) Hacılar kasabası, daha da uç bir örnek oluşturmakta: bilinçli bir Müslüman sanayi havzası.⁸⁸

Hacılar'da (hem birbiriyle rekabet eden, hem de birlikte çalışan) iş adamlarını birbirine bağlayan şey, aynı dini paylaşımları ve yerel toplumlarıyla gurur duymaları. Gerçekten, bu ikisini birbirinden belirgin biçimde ayırmak çok güç. Hacılar müftüsü, yapılan yıllık bir toplantıda İslami girişimciliğin erdemleri hakkında konuşurken, dinleyenlerin kafasında hem iş hayatının ve kültürün iç içe geçtiğine dair hiçbir soru işareti kalmıyor. Aynı dinamikler, şehirdeki zengin örgütlü hayatta (dernekler, vakıflar, vs...) da, burada yaşayanların sınırlı kaynaklarını kalkınma amacıyla bir araya getirmede sağladıkları üstün başarıda da açık olarak görülüyor.

Hacılar'da sivil toplumun ana temsilcisi, 18 yönetim kurulu üyesi de ilin en önemli işadamlarından (biri de müftünün oğlu) ve belediye başkanından oluşan Hacılar Yardımlaşma Derneği bulunuyor. Derneğin amacı eğitimi ve dini yaygınlaştırmak ve bunu da çok etkin biçimde gerçekleştiriyor. Her yıl, Hacılar'dan 345 öğrenciye Türkiye'deki üniversitelerde okuması için burs sunuluyor. Başka bölgelerden gelerek Hacılar'da çalışan öğretmenlerin

⁸⁵ Ash Amin, *Industrial Districts and regional development limits and possibilities*, eser: *Industrial districts and inter-firm cooperation in Italy*, F. Pyke, W. Sengenberger, G. Becattini, 1990.

⁸⁶ Alfred Marshall, *Principles of Economics*, 1890

⁸⁷ Carlo Trigilia, *Work and Politics in the Third Italy's Industrial Districts*, eser: *Industrial Districts and Inter-Firm Co-operation in Italy*, düzenleyen F. Pyke, G. Becattini ve W. Sengenberger, 1990.

⁸⁸ 2004 yılında Hacılar, Kayseri Büyükşehir Belediyesi'ne bağlandı.

kalması için 15 yeni lojman yaptırılıyor. Kasaba camiinin bakımı için para , müftüye lojman veriliyor. Söz konusu harcamalar, oldukça önemli meblağlara ulaşmakta. 2004 yılında Derneğin bütçesi 1,1 milyon USD'den fazlaydı (karşılaştırma amacıyla, Hacılar belediyesi bütçesinin 5 milyon USD olduğunu ekleyelim).⁸⁹ Bunun yanı sıra, dernek üyelerinin çoğu, bireysel olarak ya da şirketleri kanalıyla, ayrı hayır işleri de yapıyorlar.

Yardımlaşma Derneği, Hacılar'da faaliyet gösteren sivil tabanlı kuruluşlardan yalnızca biri. Hacılar ve Kayseri arasındaki karayolu, yerel sağlık ocağı, spor merkezi ve hatta yerel polis karakolu bile özel bağışlarla yapılmış. Hacılar'da 2005'in bir Eylül sabahı, Yardımlaşma Derneği üyelerinin, kasabanın gençlerinin üniversite giriş sınavlarında gösterdiği performansı değerlendirmek ve daha başarılı sonuçlar almak için neler yapılabileceğini tartışmak için toplandığını görmek hiçte şaşırtıcı değil.

Açıkça görüldüğü gibi, Hacılar'da yaşayanlar toplumlarının geleceğiyle ilgili bir vizyonu paylaşıyorlar. Bu vizyonu gerçekleştirmek için gereken kaynaklara da sahip durumdalar. Bugün, Türkiye'nin en büyük 500 şirketinden dokuzu Hacılırlı ailelere ait. Her ne kadar kasaba ilk bakışta mütevazı bir görünüm sergilese de, önemli miktarda zenginliği bünyesinde barındırmakta.

Hacılar'daki ekonomik mucizenin temelinde kendi kendisinin yardımcısı olma ve birlikte çalışma etiği yatıyor. 1970'li yılların başlarında, Ankara'da mühendislik okuduktan sonra memleketine dönen Hacıların yerlisi bir genç, Saadetin Erkan, sınai kalkınmayı sağlamak amacıyla köydeki evlerin kaynaklarını bir araya getirme fikrini ortaya attı. O zamanlar Hacılar'da hiçbir sanayi yoktu, dışarıdan finansman bulmak da imkansızdı. Başlangıç sermayesini denkleştirmek amacıyla, Erkan önde gelen yerli tüccarları güçlerini birleştirmeleri için ikna etti. Sonuçta, 1970'lerde zorluk çeken, ancak 1980'lerde Türkiye'nin altyapısına yapılan önemli yatırımların sayesinde muhteşem bir başarı yakalayan Türkiye'nin ilk kablo fabrikası ortaya çıktı. 1990'lı yıllarda, ileri teknoloji kullanarak fiber optik kablo üretimi yapmaya başlayan fabrika, çok önemli bir ihracatçı konumuna ulaştı. 1999 yılında HES Kablo, 2.500 çalışanı ve gelir-gider tablosundaki 75 milyon USD'lik aktifıyla bir holding haline gelmişti.

HES Kablo, yerli bir grup işadammının kendi aralarında kaynaklarını bir araya getirmesiyle kurulmuştu, şirkette eşit ortaklığı bulunan bu kişiler borçlama yoluyla finansman konusundaki geleneksel İslam yasağına sadık kalmadılar. Bugün bile söyleşilerde, şirketin kurucuları arasında ticari borçlanmayla ilgili farklı görüşlerin bulunduğu görülüyor : grup ortaklarının birçoğu 70'li yıllarda kredi kullanımını onaylamıyordu ; bazıları ise bu durumu, dini inançlardan ziyade bir zorunluluğa bağlamaktaydı, çünkü o dönemde grubun alternatif finansman kaynaklarını kullanma olanağı bulunmuyordu. 1991 yılında, şirket kendi bankasını kurdu, *Anadolu Finans* adlı kurum İslami kurallara uygun olarak çalışıyor, faiz yerine kar payı veriyordu.⁹⁰ Ancak yine de 1980'lerin ortasında üretim hattını genişletmek isteyen HES, finansman ihtiyacını karşılamak için kredi almaktan çekinmedi.⁹¹

⁸⁹ Hasan Hüseyin Gürdoğan ve Ahmet Herdem ile yapılan röportajlar, ESI, Şubat 2005.

⁹⁰ İslami bankacılık ile uygulamaları arasındaki benzerlikler ve risk sermayesi hakkında ayrıntılı bir araştırma için, Timur Kuran, *Islam and Mammon – The Economic Predicaments of Islamism*, 2004, s.8

⁹¹ Saadetin Erkan, Hasan Hüseyin Gürdoğan, Bekir Irak, Atalay Kılıç, Ahmet Herdem, Hüseyin Şafak ile yapılan röportajlar, ESI, Şubat ve Eylül 2005.

Her iki durumda da bu iki sermaye toplama yöntemi, Hacılar gibi kapalı bir toplumda özellikle iyi sonuç verdi. Yeni yatırımlar yeni başarıları ve daha fazla büyümeyi beraberinde getirdi. 1999 yılında HES'in kurucularının kendi yollarına gitmeye karar vererek ayrıldıklarında bile, şirketin bölüşümü sorunsuz yapıldı, ortaya çıkan birimler zenginleşmeyi ve birbirleriyle iş yapmayı sürdürdü.

Kayseri ili genelinde, özel kaynakların toplumsal amaçlar için bir araya getirildiği yapının aynısı halen tekrarlanıyor. İl Milli Eğitim müdür yardımcısının verilerine göre, geçen iki yılda Türk devletinin ildeki ilk ve orta eğitime harcadığı para, yapılan özel bağış miktarının üçte biri düzeyinde kaldı.⁹² Ortalama olarak her iki ayda bir yeni bir okul inşa ediliyor. İşadamları arasında bu alanda sağlıklı bir rekabet olması, düzenli bir fon arzı sağlıyor. Şu an için, aslen Kayserili olan başarılı işadamı ve İstanbul'daki Kadir Has Üniversitesi'nin kurucusu Kadir Has, yaptırttığı beş okulla yarışı önde götürmekte. Bu mekanizma sayesinde, Kayseri'nin ticari sektördeki başarısı, doğrudan, gelecek neslin fırsatları değerlendirmesine katkıda bulunuyor.

Bu durum, aynı zamanda, Kayseri'nin seçkinlerinin toplumsal gereksinimleri için Ankara yerine, kendi kaynaklarına daha fazla yöneldiklerini de gösteriyor. Hayli merkezîyetçi olan Türk devleti, uzak olarak algılanıyor. Buradaki toplumun siyasi tercihleri de daha az devlet müdahalesi ve yerel yönetim için daha fazla serbesti sağlanması yönünde şekilleniyor. Her ne kadar adem-i merkezîyetçilik istekleri Türk siyasi kurumlarında endişeyle karşılanırsa da, bu istekler Hacılar ve Kayseri'de ortaya çıkan sosyal ve ekonomik koşulların doğal bir sonucu olarak karşımıza çıkıyor.

C. Kadının Yeri

Orta Anadolu toplumu, zaman içerisinde, birbiriyle oldukça zıt iki değerler kümesini uzlaştırmayı öğrendi: sosyal olarak muhafazakar ve dindar bir hayat tarzı ile hızlı büyüme ve modernleşme tutkusunu. (İslami) Bankacılık gibi konularda, ileri gelenler ayırt edici nitelikte akılcı bir yaklaşım benimsedi. Bununla birlikte, sağlanan bu uzlaşmada hemen ilk bakışta çok daha az başarılı olduğu görülen bir alan var: ekonomide kadının rolü. Bu, gerçekten Avrupa Birliği'ni iktisadi açıdan yakalamak isteyen Orta Anadolu'nun en zayıf noktası.

Bugün, Kayseri'deki ekonomiye genel olarak baktığımızda, büyüme potansiyelini açıkça sınırlayan üç faktör görebilirsiniz. Birincisi, çalışan sayısı yetersizliği. İkincisi, çalışanların çok büyük bir bölümü tarımda çalışması. Üçüncüsü de, bu tarımsal üretimin çoğu, (özellikle sulanan alanların dışında kalan alanlar) küçük ölçekte, verimliliğin çok düşük olduğu kendine yeterli tarım biçiminde gerçekleşmesi.

2000 Nüfus Sayımı'na göre, Kayseri'deki işgücüne dahil olabilecek nüfus (16 - 65 yaş arası) 661.066 kişi. Bunlardan yalnızca 367.000 kişi, istihdam edilmiş. İlde işgücüne katılım oranını yalnızca yüzde 55,6 ki bu da yüzde 64'lük AB ortalamasıyla karşılaştırıldığında düşük kalıyor. Bu düşük istihdam oranı gerçek, kişi başına düşen gelire doğrudan bir sınırlama getiriyor. Nüfus sayımına göre, etkin çalışan nüfusun yaklaşık yarısı (yüzde 47), tarımda çalışmakta, 25 AB ülkesinin ortalaması ise yalnızca yüzde 5,1 düzeyinde. Söz konusu değer, ayrıca Türkiye

⁹² İl Milli Eğitim Müdür Yardımcısı Mehmet Vasi Arat ile yapılan röportaj, ESI, Şubat 2005

ortalaması olan yüzde 34'ün de hayli üzerinde. Kısaca, Kayseri'deki istihdam oranları ve işçi verimliliği, ilin Avrupa standartlarında bir yaşamı yakalayabilmesi için yeterli değildir.

Kayseri İlindeki Kadın İstihdamı ve Yapılan İş (2000 Nüfus Sayımı)

Sektör	Sayı
İdari personel ve benzeri	5,937
Öğretmen	4,088
Bilimsel ve teknik personel	3,846
Sanayi (tarım dışı)	3,369
Hizmet sektörü	2,014
Ticaret ve satış	1,835
Müteşebbis ve yönetici	176
Toplam tarım dışı iş sayısı	21,283
Tarım işçisi sayısı	102,700

Bununla birlikte, bu sayılar yakından incelendiğinde, tüm sorunun kadınların durumundan kaynaklandığı, çarpıcı olarak ortaya çıkıyor. Kayseri'deki erkek istihdam oranı, şu anda zaten Avrupa'daki kadar yüksek. (yüzde 74). Bununla birlikte, kadınlardaki istihdam oranı ise yalnızca yüzde 37'de kalmakta. Bu oranın da büyük bir çoğunluğu tarımla uğraşılıyor. Kayseri ilinin tamamında, tarım dışında istihdam edilen kadın sayısı yalnızca 21.283, bunlar da daha çok öğretmen ve devlet dairelerinde memur olarak çalışanlar. Yalnızca 176 kadın yönetici görevlerde.

Şehirlerde kadınların çoğu kendilerini 'ev kadını' olarak görürken, köylerde hemen hemen hiç kimse bu tanımlı kullanmıyor. Orada, kadınların çoğu, tarım işçisi olarak çalışıyor. Yüzde doksanlık bölümü de 'ücretsiz aile işçisi' kategorisinde.⁹³

Kayseri'nin 32 kilometre güneydoğusunda ve sulanan alanın dışında bulunan Sakaltutan gibi oldukça sıradan bir köyde, ortalama bir hane için tarımın önemi, son bir nesillik sürede durmadan azaldı. Makineleşmeyle birlikte, küçük bir toprak parçasında buğday üretmek her yıl yalnızca birkaç haftalık işgücü gerektirir hale geldi. Ailelerin çoğu, özellikle mevsimlik inşaat işi başta olmak üzere, farklı gelir kaynakları bulmaya çalıştılar. Köy muhtarı Cuma Belik'in verilerine göre, Sakaltutan'daki 136 haneden 150 kişi ailesinin en önemli gelir kaynağını sağlamak üzere sürekli olarak, Türkiye'nin dört bir yanında ve Kafkaslar'da, inşaatlarda çalışıyor. Sonuç olarak köylüler için geleneksel tarım daha az çekici. 1990 yılından önce, köyde yaz ayları boyunca genç veya evsiz kişilerin güttüğü yaklaşık 3.000 baş koyun bulunurken, şimdi genç erkekler başka işleri tercih ediyor. Bugün köyde sadece 250 koyun var. Ailelerin çoğu, halen, kışın oturulan evin altına yapılan barınaklarda yaşayan, beş veya altı inek besliyor. İçeride tutulduklarından, ineklerin bakımı da kadınlara ait sayılıyor. Buna ek olarak, kadınlar, ailenin ihtiyacını karşılayacak sebzelerin üretiminden de sorumlu.

⁹³ Tarım sektöründe "kendi kendinin işvereni" konumunda 42.096 erkek ve 8.526 kadın var. Bu, Kayseri'deki çiftçilere doğrudan gelir desteği sağlanan hane sayısına (2005 yazında 40.846 kişi) yakın bir rakam.

Bir varsayıma göre, kırsal kesimdeki kadın daha iyi eğitim gördükçe, tarımsal işler daha az çekici hale gelecek. Sakaltutan köylülerinden birisinin anlattığına göre, çok sayıda hayvanı olan bir erkek, bugünlerde evlenecek kadın bulmakta çok zorlanıyormuş.

Kayseri ilinin tamamında, kadınların istihdamı büyük ölçüde kendine yeterli tarımsal üretimle sınırlı. Ücretsiz, verimsiz ve çekici olmayan bir iş. Kırsal kesimdeki kadınların yaşamlarının geçmiş nesilde oldukça geliştiği bir gerçek. Makineleşme ve alt yapının kırsal alanlara uzanması, kadınları kuyudan su çekmek gibi pek çok yorucu işten kurtardı. Kayseri ilindeki aile boyutları 1975'deki ortalama 6 kişiden, 2000 yılında 4,49'a geriledi. Geçmişte pek çok kadının gözünü bozan ve eline zarar veren el dokuması halı imalatı, yani geleneksel eviçi sanayii artık yavaş yavaş ortadan kalkıyor (Sakaltutan'da yalnızca dört el tezgahı bulunuyor) ve Türkiye'nin doğusundaki daha fakir bölgelere kayıyor. Gelişen taşımacılık ve iletişim, köylü kadının geleneksel yalnızlığını azaltıyor.

Bununla birlikte, kırsal nüfusun yaşama standartlarında daha fazla bir yükselme yaşanabilmesi için tarımla geçinme boyutundan, ticari tarıma geçmek lazım. Bunun içinde, çiftçilerin yeni ürünleri ve zirai teknikleri kullanmaları için teşvik konusunda hükümetin çaba göstermesi şart. Hayli merkezîyetçi olan Türk devleti, geleneksel olarak, köylüye nelerin yapılması gerektiğinin anlatılmasında zayıftır. Her durumda, mesajların ulaştırılması gereken kesim köylü kadını ve ortada önemli kültürel engeller var. Sekiz yıllık zorunlu eğitime rağmen, köylerde yaşayan kadınlar aile dışındaki dünyayla çok sınırlı iletişim kuruyor. Sosyal sınırlamalar, hükümet hizmetlerinden yararlanmalarını ya da yeni teknolojilerle ilgili eğitim almalarını engelliyor.⁹⁴ Sonuç olarak, tarım sektöründe değişime ve yeniliğe karşı gösterilen geleneksel direnç hala açıkça varlığını sürdürüyor.

Kayseri'de son yıllarda istihdam artışının büyük bölümünün yoğunlaştığı organize sanayi bölgesinde son derece az sayıda kadın göze çarpıyor. Tekstil sektöründe çalışan ya da şirket bürolarında memurluk yapan sınırlı sayıda kadın var. Üretim her türünde ücretli çalışma, hem kadın hem de erkek tarafından çoğunlukla hala erkek işi olarak görülüyor. Pek çok Orta Anadolu insanının (erkek ve kadın) gözünde, çalışan kadın erkeğin ailesini geçindiremediği anlamını taşıyor. Görüştüğümüz bazı işverenler, erkek ya da kadın çalışan alma seçeneği kendilerine sunulduğunda, her zaman için erkeği tercih ettiklerini söylediler. Bunun nedeni, hem kadının evlenir evlenmez işten ayrılacağını düşünmeleri, hem de olsa ailenin asıl ekmek sağlayıcısı olarak bir erkeği işe almakla ailenin bütününe yardım ettiklerine olan inançları.

Bugüne kadar, bu temayül ekonomik büyümeyi sınırlayıcı bir etki göstermedi. Kayseri'deki sanayi, kırsal kesimden gelen işgücü (erkek) fazlasını bünyesine alarak büyüdü ve henüz işgücü açığı yaşamadı. Bununla birlikte, büyüme şimdiki etkileyici hızında devam ederse, bu dinamikte bir değişim yaşanması kaçınılmaz olacak. İşverenler, işgücü gereksinimlerini karşılamak için artan biçimde kadın işgücüne yönelmek durumunda kalabilir.

Bugün Orta Anadolu'daki kalkınma potansiyeliyle ilgili en önemli soru, hayatın diğer alanlarında sergilenen akılcılığın kadın çalışan konusunda da söz konusu olup olmayacağı. Kayseri iş dünyasının yeni seçkimlerinin kızlarına bakıldığında, davranış değişiminin daha şimdiden başladığı görülüyor. Hemen hemen istisnasız olarak, Kayserili başarılı işadamları kızlarını

⁹⁴ Turkey: *Women in Development*, Dünya Bankası Ülke Çalışmaları, Mayıs 1993, s.59

yüksek eğitim için üniversitelere, hatta bazen İstanbul'a ya da yurtdışına gönderiyor. Bugün Erciyes Üniversitesi'ndeki öğrencilerin yaklaşık yüzde 40'lık bölümü genç kızlardan oluşuyor, hizmet sektöründe ve yönetici pozisyonlarında kadınların çalışması fikri giderek daha fazla benimseniyor.

İkbal Çavdaroğlu, kariyerine Hacılar HES Kablo Fabrikasında başlayan bir iş kadını. 1980'lerde çalışmaya başladığında, insanlar sokakta kendisini parmakla gösterir, komşuları acıyarak bakarlarmış kendisine. Çavdaroğlu bugün Kayseri'nin ilk kadın yeminli mali müşaviri. Evlendiğinden beri çalışma hayatına devam etmiş. Ancak oldukça dindar olan kocasının anne babasına saygı göstermek için eşarp takmaya başlamış. Kayseri'deki AKP'ye katılan ilk kadın olarak, şimdi patinin Melikgazi ilçesi kadın kollarının başkanı.⁹⁵

Dünya Bankası araştırmalarına göre, Türkiye, geride bıraktığımız yüzyılda gelişen diğer ülkelerinkine çok benzeyen bir yapı izleyebilir. Banka raporunda aşağıdaki ifade kullanılıyor:

“Önceden tarım ekonomisiyle uğraşırken sanayi ekonomisine geçen yapısal dönüşüm geçirmekte olan bir ülkede kadınların istihdam oranında bir azalma eğilimi görülebilir.”⁹⁶

Aileler kentlere taşındıkça ve ülke düşük gelir seviyesinden orta seviyeye çıktıkça, kadınlar istihdam istatistiklerinden kaybolmaya başlıyor.⁹⁷ Almanya, Fransa ve İtalya'da kadın istihdam oranları 1970'lere kadar azaldı, Portekiz ve İspanya gibi güney Avrupa ülkelerinde de bu eğilim 1980'li yıllarda devam etti.⁹⁸ Batı Avrupa'da, eğitimde yaşanan müthiş gelişmeyle birlikte hizmet sektörüne kayan işgücünün yarattığı Sanayi Devrimi sonrası toplumun yükselişi, kadın istihdam oranındaki artışın tetikleyicisi oldu. Kısaca, kadın istihdam oranı yüzde 25,5 olan (2000 verileri) Türkiye, ABD'nin 1950'lerde (% 29), İtalya'nın 1980'de (%26,7) veya İspanya'nın 1988'de (%25,6) bulunduğu noktada.⁹⁹

Kayseri'deki pek çok kişinin bize anlattığı, ekonomide kadının rolünde bir değişim yaşanmasının (benimsensin ya da benimsenmesin) kaçınılmaz olduğu. Şu anki büyüme hızının sürmesi halinde, Orta Anadolu'nun diğer Avrupa toplumlarının yolundan gitmesi kaçınılmaz.

⁹⁵ Melikgazi belediyesi, Kayseri Büyükşehir Belediyesi sınırlarına dahil. 2000 yılında Melikgazi belediyesinin nüfusu 311.322 kişiydi, Devlet İstatistik Enstitüsü, *2000 Nüfus Sayımı*

⁹⁶ *Turkey: Women in Development*, Dünya Bankası Ülke Çalışmaları, Mayıs 1993, s.15

⁹⁷ “Ülkelerin karşılaştırmalı verileri, yüksek ve düşük gelir düzeyine sahip ülkelerin en yüksek kadın işgücü oranına sahip olduğunu, orta gelir düzeyindeki ülkelerin ise en düşük kadın işgücü oranlarına sahip olduğunu göstermektedir.” Tansel Pampel ve Tanaka 1986, *Economic Development and Female Labour Force Participation in Turkey Time Series Evidence and Cross-Province Estimates*, ODTÜ Ekonomi Bölümü, Ankara, Aralık 2001

⁹⁸ *Turkey: Women in Development*, Dünya Bankası Ülke Çalışmaları, Mayıs 1993, s.19

⁹⁹ *Turkey: Women in Development*, Dünya Bankası Ülke Çalışmaları, Mayıs 1993, s.19, ayrıca Ann Oberhauser, *Feminism and Economic Geography Gendering Work and Working Gender*, s.66

IV. SONUÇ – ABDULLAH GÜL'ÜN PARTİSİ

1994 ile 1998 yılları arasında Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanlığı yapan Şükrü Karatepe, *Kendini Kuran Şehir* adıyla 2001'de Kayseri hakkında bir kitap yazdı.

“Geleneksel Kayserilinin ömrünün çoğunu aldığı, sattığını, borcunu alacağını, gelirini, giderini hesaplamakla geçer. “Kayserili hesabını bilir” denir... Akşamın hesabının sabaha tutmadığı Türkiye gibi bir ülkede, bu kadar ince hesap üzerine iddialı siyaset yapılamaz... Sürekli olarak dışarıdan darbe alan siyasi süreçte insanın başına neyin geleceği belli değildir. Siyasete atılanın başına geleceklere önceden hazır olması ve riskleri göze alması gerekir. Hayatını hesap üzerine kuran ortalama Kayserili, riski göze alamadığından siyasete şüphe ile bakar. Siyaset yaparak sıkıntıya girmek yerine, işini ilerletmeyi tercih eder... Davranışları olağanüstü dikkatli, hesaplı ve risk almayan toplumun, zengin tüccarı, başarılı sanayicisi olabilir, ama başarılı siyasetçisi olamaz.”¹⁰⁰

Yakın zamana kadar, bu görüş hakikaten Kayseri için geçerliydi. İlin ileri gelenleri yerelin ötesinde politikaya uzak durdular ve ticarete odaklandılar. Hedefleri yerel ihtiyaçlara ve toplumsal sorunlara çözüm bulmaya yönelikti. Devletten asıl istekleri kendi işlerini kendilerinin yapabilmeleri için gereken serbestliği sağlamasıydı. Ancak son yıllarda bu da değişmeye başladı.

Kayseri Büyükşehir Belediye Başkanı Karatepe, 1990'lı yıllarda Türkiye'de siyasi İslam'ın ana temsilcisi olan Refah Partisi'ydi. 1998 yılında yargı kararıyla Atatürk'ün anısına hakaretten yargılandı ve hapse atıldı. Kitabında geçmişte de, Kayseri Belediye Başkanı seçilmiş kişilerin kendisiyle aynı kaderi paylaştığına işaret ederek, onların da siyasi suçlamalarla hapse atıldığını belirtiyor.

Yerel yönetimle ilgili konularda, 1990'lı yıllarda Karatepe'nin yaptığı icraatlar oldukça radikaldi. Kendinden sonra gelenlerle birlikte, odaklandığı ana nokta, belediye muhasebesinin iyileştirilmesi ve belediye hizmetlerinin etkin biçimde gerçekleştirilmesiydi. Belediyedeki çalışan sayısını azaltarak, belediye hizmetlerini özelleştirdi. Belediye başkanı olarak, Kayseri'li işadamlarını Avrupa'ya götürdü ve potansiyel ticari ortaklıkların kurulmasına öncülük etti. Muhafazakar zanaatkarlardan ve kendi kendini yetiştirmiş iş sahiplerinden oluşan bir toplumun yararlanabileceği sağduyulu politikaları uygulamaya koydu. Bugün, Ankara'da Başbakan Erdoğan'ın danışmanı olarak yerel yönetim reformu üzerinde çalışıyor.

Karatepe'nin 1990'lardaki en yakın siyasi müttefiklerinden birisi ise, Kayseri'nin siyasi ortamının çok daha ötesine geçerek, ilin akılcı siyaset tarzını ulusal platforma taşıdı. Abdullah Gül, 2002 yılında Başbakan oldu ve bugün (Recep Tayyip Erdoğan'a koltuğu devrettikten sonra) Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı olarak Türk hükümetinin siyasi programının merkezine AB ile bütünleşmenin yerleşmesinde önemli bir rol oynadı.

Gül, 1950 yılında Kayseri'de, eski uçak fabrikası işçilerinden birinin oğlu olarak dünyaya geldi. İstanbul'da ekonomi eğitimi aldıktan sonra, Uluslararası Ekonomi dalında öğretim üyesi oldu.

¹⁰⁰ Şükrü Karatepe, *Kendini Kuran Şehir*, 2001, s. 251

1983 ile 1991 yılları arasında Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde, İslami finansmanla kalkınmanın desteklenmesi gayesiyle kurulan hükümetlerarası bir teşkilat olan İslami Kalkınma Bankası'nda çalıştı. 1991 yılında Refah Partisi Kayseri milletvekili olarak politikaya girdi. Siyasi hayatının büyük bir bölümünde ekonomiyle olduğu kadar dışişleri ile de ilgilendi. Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde Türkiye'yi temsil etti.

2001 yılında Refah Partisi'nden ayrılan Gül, İstanbul eski Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'la güç birliği yaparak, yeni bir parti kurdu: Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP). Gül, bugün, Türkiye'nin AB üyeliğinin en gür sesli savunucularından biri. Daha 1999 yılında kullandığı ifade şöyle: “Avrupa ile birleşmeden, bu ülkede insan haklarında demokratik standartların elde edilemeyeceğinin farkındayız.”¹⁰¹

AKP hükümeti, politik görüşünü ‘muhafazakar demokratlık’ olarak tanımlıyor. Başbakan Erdoğan, bu kavramı aşağıdaki gibi açıklıyor:

“Türk toplumunun büyük bir bölümü, gelenekleri dışlamayan bir modernlik kavramını, yerelliği de kucaklayan bir evrenselliği, hayatın manevi anlamını yok saymayan rasyonellik anlayışını ve köktenci olmayan değişim tercihini kabullenmek istiyor. Muhafazakar demokratlık kavramı, gerçekte, Türk insanının bu isteğine bir yanittir.”¹⁰²

Muhafazakar demokratlık, Avrupa'da merkezdeki siyasi partilerin güttüğü amaçlardan çoğunu bünyesinde barındırmakta. Bu tanımlı sahiplenilenler, makroekonomik dengeyi ve mali mesuliyeti savunuyor. İş hayatına, bireysel bağışlara ve özel hayatta sosyalleşmeye önem atfediyor. Önemli isimlerinin pek çoğunun çıktığı yerel yönetimlerin gücünü ve kaynaklarını artırmayı destekliyor ve gelişme potansiyelinin tabandan itibaren yakalanacağına inanıyor. Toplumsal açıdan olarak muhafazakar olmakla birlikte, Türk toplumunu bölmeye devam eden konuların pek çoğunda akılcı yaklaşımlar geliştiriyor. Ayrıca Avrupa'ya büyük önem veriyor, AB müzakerelerine giden yoldaki engelleri kaldırmak için siyasi tabuların pek çoğunu sorguluyor.

Bu gündem, başka bir Orta Anadolu insanının, Malatya'da doğan, liseyi Kayseri'de okuyan ve 1980'li yıllarda Başbakan ve Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın kurduğu bir geleneği devam ettiriyor. Dünya Bankası'nda çalışmış olan ve Türk ekonomisini dış dünyaya açan Özal, 1987 yılında Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik başvurusunu yaptı. Kendisi, Mekke'ye giderek hacı olan ve Türkiye'de İslami bankacılığın kurulmasını yasallaştıran başbakan. Özal, Kayseri'de sevilen bir isim.

İşte bu nedenle, Özal'ın pek çok politikasını yeniden hayata geçiren bir platformda 2001 yılında kurulan AKP'nin, Orta Anadolu'da destek görmesi hiç de şaşırtıcı değil. AKP'nin Kayseri genel merkezi, ilk kurulan genel merkezlerden biri. Parti, 2004'de yüzde 70'le ülke çapında en yüksek oy yüzdesini alarak Kayseri'de yerel seçimleri kazandı. AKP milletvekilleri dışında Kayseri'den parlamentoya girebilen tek milletvekili olan Muharrem Eskiyanan durumu “Kayseri son 15 yıldır nasıl yönetiliyorsa, bugün Türkiye de öyle yönetiliyor” şeklinde açıklıyor.¹⁰³

¹⁰¹ Marvine Howe, Turkey, A nation divided over Islam's revival, s.183

¹⁰² Recep Tayyip Erdoğan, Conservative Democracy and the Globalization of Freedom, The American Enterprise Institute for Public Policy Research, 29 Ocak 2004.

¹⁰³ Muharrem Eskiyanan, Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) milletvekili olarak parlamentoya katıldı, daha sonra partisinden istifa etti, şimdi bağımsız milletvekili. Röportaj, ESI, Temmuz 2005

Ekonomik başarı ve toplumsal gelişmenin, İslam ve modernliğin sorunsuz biçimde birlikte yaşandığı bir ortam oluşturduğu ortada. Bugün, Avrupa Birliği'ne girmek için çabalayan, işte bu tür değerlerle şekillenen bir Anadolu.